men, ſed cum pulchra quadam alluſione. Præterea non legerunt עָלַי *bhalai, ſuper me*, ſed עָלֵי *bhale ſuper*, quod refertum ad animam, ſicut in præcedente membro אֱמוֹן־עָלֵי *bhale immo, ſuper matre ſua*: & ſenſus eſt, ita ſit, adhæreat ve retributio in anima mea, ſicut ſe habet ablactatus erga matrem ſuam: vel enunciative, ita retributio mihi à te fuit, ut ſcilicet elatum erudires, privando dulcedine conſolationis tuæ. Rectè porro Auguſt. Eccleſiam appellans matrem fidelium, ſcribit hoc loco; ſi erras in aliquo, quare non redis ad cor matris? Quia ſi non extollimini, ſi non exaltatis cor veſtrum, ſi nõ ingredimini in mirabilibus ſuper vos, ſed humiliter ſentitis *ſicut qui ablactatus eſt ſuper matre ſua)* ſumit in meliorem partem *ablactatum ſuper matre ſua*) revelabit vobis Deus (nempe per matrem Eccleſiam) quod aliter ſapitis. Si autem hoc ipſum quod aliter ſapitis, defendere vultis, & pertinaciter aſſerere contra pacem Eccleſiæ fit vobis maledictũ quod dixit Propheta; *ita fiat retributio in anima mea* (ſi ſcilicet non *humiliter ſentiant, & non ſint ſicut ablactati ſuper matre ſua* humiles, & obſequentes) quia adhuc *ſuper matre* quum eſtis, ideſt, parvuli portandi à matre, nec dum ablactati (*ablactatos ſuper matre* intelligit avulſos ab uberibus ante tempus, quumque adhuc adhærere & incumbere deberent *ſuper matre)* foris à lacte ſeparabimini, foris à viſceribus matris fame moriemini. Eodem vocabulo *matris & lactis* ad idem propoſitum utitur alibi Auguſtinus *a*. Ait inter alia, quod optime ac ſaluberrime apud matrem Eccleſiam nutrimur, quod lactis hoc alimentum accipere, quum quis à matre nutritur, utiliſſimum eſt, quum jam grandis eſt (poſſet id de jam beatis intelligi) pudendum: reſpuere quum opus eſt, miſerandũ: reprehendere aliquando, aut odiſſe, ſceleris & impietatis: tractare autem, aut diſpenſare commode, laudis & charitatis pleniſſimum eſt. De præclaro, ac prædulci Eccleſiæ titulo, ut ſancta mater noſtra cognominetur, vide quæ Stapletonus *b*, ex eodem Auguſtino, aliiſque Patribus collegit. Tritum illud Cypriani *c*, (habere jam non poteſt Deum Patrem, qui Eccleſiam non habeat matrẽ.) Communis hujus amor matris, quia prævalere debet, hortatur Lætum Auguſtinus *d*, ut eum præferat matris amori carnalis, ubi majora vocant; quia mater Eccleſia mater eſt etiam matris carnalis: noſque de Chriſto concepit, Martyrum ſanguine parturivit, in ſempiternam lucem peperit, fidei lacte nutrivit, & nutrit, cibos majores præparavit, per filios ſuos juſtum, ac debitum adverſus abortivos filios, & hoſtes poſcit auxilium. Oportet nos erga Eccleſiam ſemper lactaneorum ritu agere, & quaſi *modo genitorum infantum e*, & *malitia parvulorũ f*: talibus enim revelantur myſteria *g*, & *docentur ſcientiam ablactati à lacte, avulſi ab uberibus h*, & qui non acquieſcunt *lactantibus peccatoribus i*, qui juxta paremiam gypſum lacti miſcent, ſed ad *ubera* portari K, ſynceri lactis, potant illud ſemper. Lege Grevæum *l*, de duplici matre, & bona, & mala; & quomodo à malæ lacte ablactandi ſimus. Prior de his egit Hugo, diſtinguens etiam lac adulationis, abundantiæ temporalis, carnalis voluptatis, ſimplicis doctrinæ, divinæ conſolationis.

a de quant. animæ c. 15. contr. Fauſt. c. 3.
b 1. de princ. cap. 19.
c de unitat. Eccleſ.
d Epiſt. 88.
e 1. Pet. 2. 2
f 1. Cor. 14. 2
g Matt. 11. 25
h Eſa. 28. 9
i Prov. 1. 10.
k Eſa. 66. 12.
l Serm. 291.

Verſ. 3.) Speret Iſrael in Domino ex hoc nunc, & uſque in ſæculum,

Sensus loci.

HUc tendebat humilitatis propriæ in toto pſalmo quędam quaſi prædicatio. Non ſe vere humilis laudare voluit, ſed alios admonere ſuo etiam exemplo, qui ſuperbiendi occaſiones plurimas habuit, ac præſumendi, quam de ſeipſis parum præſumere, de Deo autem quam multum ſperare, & confidere debeant, non hodie tantum, vel cras, vel ad aliquod tempus, verum quamdiu vivent, etſi quando differre auxilium Deus videatur, dilationem æquo animo ferant, nec dubitent de ſapientia, & bonitate ipſius, quæ ſunt æquales infinite potentiæ ejuſdem. Poſt præſentem vitam ſpei locus non eſt, ſicut nec fidei; quoniam quod vis videt, quid ſperat? ac proinde quid credit: Hilarius ſpem pro re ſperata, ſpeive ſumens objecto, ſpem noſtram ait, nullo fine temporis claudi, ſed in immenſum expectationis noſtræ finem tendi: in ſæculũ ſæculi ſperandum eſſe, quia per ſpem præſentis ſæculi, (ideſt, per actum virtutis ſpei) ſpem futuri ſæculi (hoc eſt ſpei præcipuũ, ac per ſe objectum, quod eſt Deus, ac beatitudo) conſequemur. Is, quem vocant Hieronymum, idem paucis verbis perſtringit. Eſt quidem humilitas omnium, ut ſcribit Gregorius *m*, magiſtra, materque virtutum; quod ſecundùm quamdam analogiam dumtaxat, de theologicis intelligi debet, quæ principem inter virtutes locum tenent, & fortaſſis etiam de aliquibus aliis: at quod attinet ad ſpem, non poteſt illius actum recte operari, qui humilis non eſt, de ſeipſo humiliter ſentiens, ſeque re, quam ſperat, deſtitutum, & egentem agnoſcens. De ipſa ſpe dictum ſæpe alias

m 3. moral. c. 7. vel 13.
Humilitas omnium virtutum magiſtra.

Speret Iſrael in Domino.) Hieronymus, *expectet*, Sed Auguſtin. in Speculo, ubi videtur tranſlationem Hieronymianam ex Hebræo ſequi, *expecta*, in imperativo. Tertiæ perſonæ eſt ἐλπισάτω. & יַחֵל *iacel*, hoc imperativi modi ſecundæ perſonæ: licet Paraphraſtes expreſſerit futurum tertiæ יוֹרִיךְ *iorich*: quo tempore, ac modo indicativo uti ſolent pro imperativo. Perinde etiam eſt legere, *in Domino*, vel cum Auguſtino, *in Dominum*.

Ex hoc nunc, & uſque in ſæculum.) Hieronymus, *à modo, & uſque in æternum*. Quam tranſlationem ſequitur quoque in Speculo Auguſtinus Apud Trevetum, *à modo, & uſque in ſæculum*. Idem Auguſtinus in commentario, But & Hilarius, *ex hoc & uſque in ſæculum*. Potius omitti potuit *hoc*, quam *nunc*, quia Hebraicè eſt מֵעַתָּה *mehatthab*. Græcè autem cum articulo, ἀπὸ τοῦ νῦν, cui articulo reſpondet *hoc*. Notat vero Auguſtinus, quod non ſemper *ſæculi* nomen hoc ſæculum ſignificat, ſed aliquando æternitatem: & *æternum*, duobus modis intelligi, atque *uſque in æternum*, aut ſemper ſine fine, aut quouſque veniamus ad æternitatem, hìc intelligendum, ut quouſque veniamus ad æternitatem, ſperemus in Dominum Deum; quia quum venerimus ad æternitatem, jam ſpes non erit, ſed ipſa res erit.

PSALMUS

CENTESIMUS TRIGESIMUS PRIMUS.

Canticum graduum.

1. MEmento Domine David, & omnis manſuetudinis ejus.

2. Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob.

3. Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei.

4. Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem.

5. Et requiem temporibus meis: donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob.

6. Ecce audivimus eam in Ephrata: invenimus eam in campis ſilvæ.

7. Introibimus in tabernaculum ejus; adorabimus in loco, ubi ſteterunt pedes ejus.

8. Surge Domine in requiem tuam, tu, & arca ſanctificationis tuæ.

9. Sacerdotes tui induantur juſtitiam, & Sancti tui exultent.

10. Propter David ſervum tuum, non avertas faciem Chriſti tui.

11. Juravit Dominus David veritatem, & non fruſtrabitur eam; de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam.

12. Si cuſtodierint filii tui teſtamentum meum, & teſtimonia mea hæc, quæ docebo eos.

Et filii eorum uſque in ſæculum, ſedebunt ſuper ſedem tuam.

13. Quoniam elegit Dominus Sion: elegit in habitationem ſibi.

14. Hæc requies mea in ſæculum ſæculi, hic habitabo quoniam elegi eam.

15. Viduam ejus benedicens benedicam, pauperes ejus ſaturabo panibus.

16. Sacerdotes ejus induam ſalutari, & ſancti ejus exultatione exultabunt:

17. Illuc producam cornu David, paravi lucernam Chriſto meo.

18. Inimicos ejus induam confuſione, ſuper ipſum autem efflorebit ſanctificatio mea.

Titulus & Argumentum.

Canticum graduum.

Titul. cum aliis canticis graduum communis.

OMISSO titulo, qui nihil proprium habet, vim faciendo in *Davidis* nomine, quod erat in prioris Pſalmi titulo, & ex quorumdam ſententia pertinere dicuntur Pſalmi, qui auctoris nomen non gerunt, ad eundem præcedentem, in quo certi nominis expreſſio eſt: nos enim omnium Pſalmorum auctorem Davidem exiſtimamus: de argumento varia traduntur. Conflari commode poteſt argumentum hoc modo. David, quum intellexiſſet ædificandi templi voluntatem implere ſe non poſſe, ſed id filio Salomoni reſervatum à Deo; compoſuit hunc pſalmum, quo ſuam illam voluntatem, juramentum, votum declararet; ſimulque oreret pro felici ædificatione, ac pro miniſtris templi; præterea pro regni confirmatione. Ut autem facilius impetret, revocat veluti DEO in memoriam ampliſſimas ſibi ab ipſo factas promiſſiones. Parum autem refert, an hoc Davidis deſiderium conſideres, quando id expoſuit Prophetæ Nathan *a*, an cum ipſi templi locus monſtratus eſt eo tempore, quo peſtis omnia vaſtabat, & ſpectro perterritus eſt *b*. Eumdem pſalmum in aſcenſu ad templum recitatum poſtea à ſacerdotibus concedere nihil vetat; nec non à populo redeunt de captivitate, atque per illius recitationem excitante deſiderium ſuum, ut exemplo tali, deſtructum templum religioſe denuo conſtrueret. Hilarius, & is qui dicitur Hieronymus interpretantur de Chriſto ſub nomine Davidis; quod ei quandoque tribuitur, qui Chriſtus labores multos pertulit, ut fundaret Eccleſiam, domum Domino. Juxta tropologiam Auguſtinus, ac fere cæteri Latini, doceri nos aſſerunt, ut ipſi noſmetipſos ædificemus in templum eidem Domino, ſcientes nobis promiſſam poſſeſſionem ęterni regni atque cœleſtis templi. Agnoſcit etiam Theodoretus contineri hoc loco vaticinationem Salvatoris, qui ſecundum carnem ex Davidis genere orituros erat. Quod plures alios facere, poſtea videbimus in ipſa pſalmi enarratione; & nominatim Dionyſius Carthuſianus inde confirmat litteraliter agi de Davide in pſalmo, quod Hieronymus alicubi promiſſionem illi factã hic affirmet de Chriſto. Qua in re, ut & in aliis, affinem pſalmo octogeſimo octavo recte annotavit idem Theodoretus. Eccleſia vero quemadmodum in matutino officio Natalis Domini uſurpat 88. ſic præſentem in veſperis ejuſdem feſti, adhæc in veſperis ſecundis Confeſſoris Pontificis, quia in hoc pſalmo, ut dixi, oratio fit pro ſacerdotibus, inter quos Pontifices primum locum tenent. In Paralipomenis *c* narratur, cùm Salomon ædificato ac dedicato templo inferret in id arcam, longiorem illam ſuam orationem terminaſſe iſtis verbis, quæ videntur ex præſenti *d* pſalmo deprompta. *Nunc igitur conſurge Domine Deus in requiem tuam, tu & arca fortitudinis tuæ, ſacerdotes tui Domine Deus induantur ſalutem, & ſancti tui lætentur in bonis. Domine Deus ne averteris faciem Chriſti tui. Memento miſericordiarum David ſervi tui*. Sed figmentum eſt quod R. Salomon memorat, & in pſalmi 23. argumento recitavimus, cùm portaretur à ſacerdotibus in templum illud Salomonis Regis, templi portas ſponte clauſas eſſe; nec prius apertas, quam perventum eſſe ad illa verba: *Propter David ſervum tuum non avertas faciem Chriſti tui*, videlicet Salomonis in Regem uncti: prædictionem vero quod tunc eſſent aperiendæ portæ, contineri in pſalmo illo 23. Ibi hoc refellimus cum Burgenſe, atque figmenti ejuſdem, confutationem leges apud Abulenſem *e* Hieronymus in epitaphio Paulæ *f* ponit ut certum, à Davide compoſitum eſſe hunc pſalmum, ſed & ex Actibus Apoſtolorum *g* colligi videtur, ubi Stephanus alludens ad quædam verba iſtius pſalmi *h*, ait Davidem, *qui invenit gratiam ante Deum, petiiſſe ut inveniret tabernaculum Deo Jacob*. Non obſtat, quod ſeipſum videatur laudare, ut dicemus in explanatione: præterquam quod inducitur orans populus in tertia perſona, quemadmodum in pſalmo 19. & 20. continetur oratio populi pro eodem Rege Davide. Annumerat Athanaſius *i* iſtum pſalmum iis, qui ſunt ἐν εὐχῇ, hoc eſt, qui verſantur in votis, & precibus. Caſſiodorus interpretans pſalmum de Chriſto, obſervat in numero tertio ſupra decimum, quod Chriſtus hic ponatur tamquam poſt duodenarium Apoſtolorum numerum. Appellat etiam pſalmum hunc ſenſibus profundum, & verborum ipſorum ſignificatione copioſum.

Argumentum
Tropologia
Tempus quo uſurpatur hic pſalmus ab Eccleſia.
a 2. Reg. 7 1. & ſeqq.
b cap. 14. 21 & ſeqq. 1. Paral. 21 20. & ſeqq.
c lib. 2. 6. 41 42
d v. 1. 8. 9. 10
e 2. Paral. 6 q. 2
f epiſt. 27
g cap. 7. 46
h verſ.
i ad Marcel.

Verſ. 1.) Memento Domine David, & omnis manſuetudinis ejus.

Senſus loci.

INducitur, ut prius dixi, populus orans, aut etiam Salomon Davidis filius, per merita ejuſdem Davidis, pręſertim vero circa magnum ſtudium, & varios actus manſuetudinis, propter quos merito David appellari potuit *vir ſecundum cor Dei k*, ut & Moyſes *mitiſſimus ſuper omnes homines l*, peculiaris amicus Dei: & Chriſtus *dilectus Patris filius in quo ſibi complacebat m*: diſcendam à ſe, ac imitandam in ſe propoſuit mititatem & humilitatem cordis *n*: & ſub mortem exemplum dedit harum maxime virtutum, dum lavit pedes diſcipulorum *o*, ac ipſiuſmet Judæ proditoris; quem & non bucella tantum intincta *p*, verum etiam Euchariſtia paviſſe creditur: & oſculantem admiſit, *amicique* vocabulo ſalutavit *q*: Davidis manſuetudinem Saul diriſſimus, ingratiſſimuſque perſecutor ejus aliquoties expertus *r* eſt; Abſalon quoque perduellis filius *ſ*; Semei ſervus contumelioſus *t*; & alii quibus capitales injurias, quas poterat ulciſci, condonavit. Nec abhorret tamen ab hac virtute. Vindex proximorum, & potiſſimum DEI injuriarum, juſtitia. Accipiens armaturam hic zelus, *u*, non parcit vitæ impiorum, atque injuſtorum; ut cernere fuit in Moyſe, & Davide, qui tot bella geſſerunt, tamque multos occiderunt: in Chriſto etiam ipſo, cum ejecit bis vendentes & ementes de templo *x*. Idem Deus, qui ſe *Zelotem* cognominat *y*; *ſuavis & mitis eſt, & multæ miſericordiæ omnibus invocantibus* *z eum*. Quanquam non improbabile eſt, præſertim habendo rationem tranſlationis ex Hebræo, de qua poſtea, quæ habet *afflictionem*, intelligi hoc loco eam manſuetudinem, quam pius in Deum animus gerit, & David geſſit, deliberans conſtruere templum Domino, cùm indigne ferret, animoque diſcruciaretur, quod *arca Dei eſſet poſita in medio pellium*; ipſe autem *habitaret in Domo cedrina a*. Sic in Paralipomenis citato antea loco, cùm dicitur; *memento miſericordiarum David ſervi tui*, nomen חֶסֶד *cheſed* quod ibi eſt, dictam *pietatem* & *religionem*, videtur ſignificare; quemadmodum & חָסִיד *chaſid pium. religioſum*, *DEO dicatum, ſanctum*. Eodem quoque ſenſu accipi poſſet Jacobi *b* monitum, de *ſuſcipiendo inſito verbo in manſuetudine*: & alii ſententia Davidis *c*, quod *doceat Deus mites vias ſuas*. Hilarius allatis ex Jeremia *d*, & Eſaia *e* teſtimoniis Ezechielem (addere potuit) quibus nomen *Davidis* de Chriſto dicitur, contendit, non aliter, quam de illo intelligi præſentem locum poſſe: petere autem à Patre, ut meminerit manſuetudinis, qua & Matthæus *g* ſcripſit, & Eſaias *h* prædixit, non contendit, nec audita vox ejus eſt in plateis; & per quam Deo Patri officium humilitatis ſuæ vovit. Idem ſentit creditus Hieronymus: nec non favet verus alibi Hieronymus *i*, Auguſtinus, Proſper: ac poſteriores Latini; æqualis præterea Auguſtino Arnobius interpretantur juxta etymon *Davidis*, quod eſt *manu fortis*, ut quivis pertinens ad corpus Chriſti, poſtulet à DEO Patre, ut revocet in memoriam ipſius Chriſti merita, & quemadmodum manſuetudine, ac patientia vincit diabolum, eadem ratione concedat, ut eumdem, & alios inimicos noſtros liceat debellare. Annuit ex Græcis Cyrillus Alexandrinus *k*, docens ut exemplo Davidis, qui hoc loco myſterium Chriſti ſcrutatus eſt, intelligamus magna bona & eximia, non percipi ab his, qui jacent, & deliciantur, ſed ab his, qui ſudores & labores in hac re collocatos contemnunt. Pilo Carpathius *l* hortatur ſtimulatum iræ cupiditate, vel vindictæ, vul ulciſcendi inimici, ut cogitationem ad hanc Davidis manſuetudinem avocemus, tamquam ad mitiſſimum clementiæ montem, & aromatum bene fragrantem

k Actuum 13. 22
l Num. 12. 3
m Matt. 3 17. cap. 17. 5
n cap. 11. 29
o Joan. 13. 5
p Joan. 13 27
q Matt. 26 50
r 1. Reg. 24 toto cap. 26 toto
ſ 2. Reg. 16 & 17. & 18
t cap. 17. 5 & ſeqq.
u Sap. 5. 18
x Joan. 2. 14 Matt. 21. 20
y Exod. 20. 5 Deut. 34. 14
z pſ. 85. 5
a 2. Reg. 7. 2
b cap. 1. 21
c pſ. 24 9
d cap. 13. 5 cap. 30. 9
e cap. 16. 5 cap. 55. 3
f cap. 14. 23 34. cap. 37 24. 15
g cap. 12. 19
h cap. 42. 2
i epiſt. 3
Davidis etymon.
k in Eſa. l. 3. cap. 30
l in cant. ſub. ſacm.

a hom. 35. in Gen. quem & lege hom. 3. de David. & Saul, & in pſ. 7

grantem cumulum, qui de ſe hic ad veniam impetrandã iſto modo loquatur. Chryſoſtomus *a* ut manſuetudinem perſuadeat, quod vocat ſignum certiſſimum, quo internoſcatur vir ratione præditus, atque ſufficientem affirmat ſe colentẽ diligenter, ineffabilibus laudibus dignum reddere, profert Moyſis exemplum & David; præterea ejus, de quo diſſe it Abrã adverſus Loth, cùm potiorẽ iſti partem ceſſit, & omnem ei eligendi facultatem permiſit contentus minore; modo auferretur omnis contentio *b*; propterea vero ingentem à DEO ſtatim conſecutus eſt mercedem, ac majorem retributionem, ut per omnia multum abundaret.

b Gen. 13. 7 8. 9

e in pſ. 44

Advertit etiam, id *c* quod ante monui, mitiſſimos Moyſem ac Davidem; tamen maxime ultos divinas injurias, & proximorum. Hoc eſt enim ait, vel maxime manſueti, ſuas quidem injurias remittere, eos autem quibus fit injuria defendere; quemadmodũ Chriſtus quoque fecit; Lege tum citata loca, tum præſentis loci commentarium, in quibus demonſtrat manſuetudinis in his, quos nominavi varia effecta. Commendat hoc quoque nomine Nazianzenus *d* Davidem, quod per manſuetudinem viceri multos: eidemque jungit Moyſem & Chriſtum, & cum eadem virtute zeli ſimul virtutem. Baſilius *e* copulat in eadem virtute Moyſem & Davidem. Gregorius *f* admonet ſi manſuetudine repleri concupiſcimus, his exemplis nos adjuvari; addens Samuelem: & Davidis nominans pietatis miſericordiæ, atque humilitatis celſitudinem; Bernardus *g* fragrantes pietatis & clementiæ ſuavitate enumerat Paulũ, Jobum, Joſephum, Samuelem, Moyſem, Davidem; quem ait ideo ſecurum hiſce oraſse verbis. Areopagita *h* vero affirmat Moyſem ob manſuetudinem & clementiã dici meruiſse famulum Dei, utque dignaretur aſpectu illius, & omnium Prophetarum digniſſimus haberetur. De virtute manſuetudinis egimus in opere hoc non ſemel, legique poteſt Chryſoſtomus *i*; & Nazianzenus *K*. Hic affert exempla Ariſtotelis, Alexandri, Periclis, Conſtantii; & remedia quinque pro ira, orationem, ſignum Crucis, humilitatem, perſuaſionem, quod hæc vita nihil ſit omniaque præſentia, ratiocinationem quod quæ falſa objiciuntur tibi, te non attingant, quæ vera, eorum tu cauſſa es.

d orat. 4. 16 19
e epiſt. 1
f 27. moral. cap. 5. vel 7
g ſerm. 12. in Cant.
h ep. ad Demoph. lum.
i h. de manſuet. tom. 5 hom. 51. ad pop. hom. l. 1 de incompre henſ. Dei natu.
k in carm. Jambico 21 advert. ira. Quinque pro ira remedia.

Ceterum ſi aut Salomonem, aut populum captivum loquentẽ hic faciamus, ac Davidis merita allegantem, eliciemus, quanti referat & majorum ſanctitas præcedens, & eorum, atque ſanctorum aliorum interceſſio apud Deum. Deus quidem propter David ſervum ſuum dixit ſe conſervaturum regnum Jeroboamo, licet valde irritatum ſe aſſereret peccatis Salomonis *l*: & idem repetit non ſemel *m*. Eodem pacto legimus interpoſitam in Vet. Teſtam. apud Deum interceſſionem ſanctorum vita functorum, ut à Moyſe ipſo interceſſionem Abraham, Iſaac, Iſrael *n* ſive Jacob: item à Daniele *o*. Rurſus Moyſes *p*, atque Jeremias *q*, orantes DEUM præfantur. *Deus qui facis*, vel *cuſtodis miſericordiam in millibus his qui diligunt te*; quoniam, ut notat Auguſtinus *r*, quum merita noſtra nos gravant: ne diligamur à Deo, relevari apud eum illorum meritis poſsumus, quod Deus diligit. Theodoretus *ſ* etiam ait quum ſe Moyſes non exiſtimaret ſufficientem ad placandum Deum, adhibuiſse patrocinia Patriarcharum. Non ſolum pactum, & promiſſio DEI ſpectatur hic, ut hæretici aſſerunt; ſed præterea ratio meriti in iis, per quos oratur Deus. Chryſoſtomus *t* etiam docet, quod homo mortuus vivo patrocinatur. Item Joſephus *u* Gorionides refert ſuas invocationes pro calamitatibus Jeruſalem ad Moyſem, Aaronem, Joſue, Davidem, Eliſæum. Eaſdem fuſius deſcribit Egeſippus *x*. Et Flavius Joſephus *y* aſſerere videtur, quod puræ animæ hinc ſeparatæ, ac locum retinentes in cœlo, (id non erat verum ante Chriſti adventum, cui ille non credebat, licet jam Chriſtus veniſſet, & in cœlum aſcendiſsent) exaudiunt eos, à quibus invocantur. Quod Oniam, & Jeremiam feciſse dudum ante defunctos, narratur in hiſtoria Machabæorũ *z*. Hinc præterea ſequitur, in juſtis vera merita eſse, non pro ſeipſis dumtaxat, verũ etiam pro aliis, ſaltem de congruo. Extendit autem Valentia, hoc loco Davidis meritum de congruo ad Meſſiam, ut ex familia ſua deſcenderet. Quidquid ſit de iſta circumſtantia, quantum ad aliquas alias, Theologi concedunt, ſub meritum veterum Patrum incarnationem cecidiſse. Nec male colligitur, ſi Davidem ipſum pro ſeipſo loqui affirmamus, poſse per vetera merita mereri aliquem etiam peccatorem remiſſionem peccatorum ſuorum de congruo ſic enim & Ezechias mortis in ſe latam ſententiam revocari impetravit, allegans merita ſua priora *a*.

l 2. Reg. 11. 12 13 23. & ſeq.
m 2. Reg. 15 9. 5. lib. 4. 8 19. cap. 19 34. cap. 20 5 6
n d. Exod. 32. 13
o cap. 3. 35
p Exod 34. 7
q cap. 32. 18
r qu. 49. in Exod.
ſ qu. 67. in Exod.
t hom. 42. in Gen. & hom. 2. in pſ. 50
u de bell. Judaic. c. 21
x r. 5. de excid. Jeruſal. cap. 1
y 3. de bello Judaic. c. 14 vel 25. in te. Græco.
z lib. 2. 5
In juſtis ſunt vera merita, non ſolum pro ſeipſis, ſed etiam pro aliis ſaltem de congruo
Incarnationem, quoad quaſdã circunſtantias, ſub meritum cecidiſſe, veterum patrum à Theologis conceditur.
a 4. Reg. 20 2. Eſa. 38. 2 & ſeqq.

Memento Domine David,) Obliqui caſus eſt nomen *Davidis*, ut exprimunt articuli לדוד *ledavid*, & τῷ Δαυὶδ. Quomodo dicatur Deus meminiſſe, qui oblivìſci non poteſt nec ignorare, aut non ſemper actu ſcire quæcumque ſcit, ideſt, infinita, docuimus alibi. Oblivìſci more noſtro cenſetur Deus, quando non miſeretur, vel non præſtat quæ cupimus; itaque ſe gerere videtur, quaſi non recordaretur; hoc autem loco oratur, ne ita ſe gerat, perinde ac ſi non miſeretur filiorum, & poſterorum viri juſti. Simili formula utimur in Canone, dicentes, *Memento Domine famulorum, famularumque tuarum* &c. Quum porro agitur de templo, nominatum potius Davidem notat Chryſoſtomus, quia pluris facit Deus voluntatem & propoſitũ, quam opus ipſum: quod opus præſtitit Salomon. Rupertus *b* etiam aſſerit, quod per hanc occaſionem accipit digne David repromiſſionem Domini ſui, Filii ſui Chriſti, Regis æterni, qui ſolus ſciret, ac poſſet domum ædificare, ad habitandũ Deo viventi. Myſticè nomẽ *Davidis* Chriſto convenit, ut Hugo, Hilarium notat, ob regiam dignitatem, ob humilitatem, manſuetudinemque ob notionẽ vocabuli, quæ eſt, *manu fortis*, aut *aſpectu deſiderabilis*. Multa item Hugo affert, quibus oſtendat virum ſpiritualem eſſe aſpectu deſiderabilem, manuque fortem. Præ manibus eſt auctor Hieronymus *c*, de humilitate agens, cui cognata manſuetudo eſt, ait, quod Magiſter & Dominus, & DEUS noſter in carnis humilitate dixit *d*, *Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde*: & ante per os David cecinit, *Memento Domine David, & omnis manſuetudinis ejus.*

Quomodo oblivìſci cenſeatur DEUS
b in 2. Reg. cap. 29
c epiſt. 32
d Matt. 11

Et omnis manſuetudinis ejus.) Hieronymus, *& omnis afflictionis ejus.* Alii, *cum omnis afflictione ejus*, vel *cum omnibus afflictionibus ejus*, vel, juncto primo membro, *recordare*, ideſt, *retribue Domine Davidi omnem humilitatem*, ſive *dejectionem ejus* Exponunt autem vel de dejectione ſub Saule, & ea, quam paſſus eſt in deducendo Arcam, à Michol uxore ſua: vel de anxia cura tum circa deductionem illam Arcæ; tum circa ædificationẽ templi tum magis myſticè, de loco, ubi Meſſias naſciturus eſſet; quia judicabat Jeruſalem indignam ob peccata ipſius. Quem tamen ultimum ſenſum Agathius Guidacerus exiſtimat litteralẽ, favetque Arnobius, & alibi *e* Hieronymus, aliique: ſed præſtat *manſuetudinẽ* retinere, juxta ſenſum initio prius traditum cum qua tamen manſuetudige tolerantia dejectionis, & humiliationis conjungi ſolet. Ita vero etiã conciliare poſſumus translationem Hieronymi, quę preterea eſt Aquilę, loco τῆς πρᾳότητ@, vertentis κακουχίας, quæ *vexationem* ſignificat, & Symmachi, reddentis κακώσε@, quæ *afflictionem*; & quintæ editionis, ponentis, ταπεινώσεως, quæ *humiliationem*. Hebræa ſunt את כל ענותו *eth chol hhunnotho*. Ubi prima particula aut ſervit caſui nominis, nempe, *memento Domine Davidis*, ſeu *Davidi*, & in gratiam ipſius, ut ei benefacias, nobiſve propter illum; *omnis afflictionis ejus*, ſeu *afflictionum ejus*; nempe etiam memento, &c. Aut eſt conjunctio, ſignificans *cum*. Ultima dictio vel eſt *makor*, ideſt, infinitivus modus verbi paſſivi *pual*; cum affixo pronomine, cujus verbi in præterio exemplum præceſſit pſalmo 118. *f*. *Bonum mihi, quia humiliaſti me* ענתי *hhunnethi, humiliatus fui*; vel eſt nomen, ut alii, minus tamen probabiliter, ſentiunt, ſimile nomini זלות *zulloth*. At retentis iiſdem litteris, erit nomen cum affixo, ענותו *hhanuatho*, quod omnino legiſſe videntur LXX. & ſignificat *manſuetudinis ejus*, in pſalmo 44. *g* transfertur idem nomen Hebræum per Græcum πρᾳότητ@, & Latinum *manſuetudinis*, etiam à Hieronymo: in 17. *h* autem idem Hieronymus, retinet *manſuetudinem*: ſed in vulgata tranſlatione eſt *diſciplina*: in textu Græco παιδεία: quæ duo nomina cum *afflictione*, & ſynonimis apte conveniunt: omnia vero cum *manſuetudine*, ad eum, quæ dixi, modum. Mathathias, inter alia exempla, quæ ſub mortem propoſuit filiis ſuis, poſuit, *Davidem in ſua miſericordia conſequutum eſſe ſedem regni in ſæcula i*. Ludunt nonnulli; in vocabulo דוד *david*, quod mutatis punctis eſt דוד *dod*, *amoremque* ſignificat: quaſi dicat Chriſtus, Memento Domine Pater amoris mei, & manſuetudinis, atque paſſionis, ad quam me amor humani generis, præſertim vero honoris, ac obedientiæ tuæ, impulit. In *Midraſchehillim k*, ideſt, in explicatione pſalmorum titulus pſalmi 87. juxta tranſlationem Hebraicam, *Canticum pſalmi filius Core victori ſuper languorem*, vel *dolorem ad clamandum*, vel *mitigandum*, vel *manſuefaciendum*, declaratur per verba noſtri hujuſce pſalmi, *memento Domine David, & omnis afflictionis ejus*: & inducitur Eccleſia Iſrael coram Deo Sancto, ac benedictio, ſic loquens, (Non eſt mihi ſalvatio, niſi in te; & non eſt oculus meus excitans, niſi in te. Deus autem reſpondens, Ex quo ita eſt, ſic ego ſalvabo te, ſicut dictum eſt Eſaiæ 45. *Iſrael ſalvatus erit in Deo*, vel *per Deum ſalvatione ſæculorum*, vel *ſempiterna*) Tandem *omnis manſuetudo* ſignificat vel perfectam, cuique nel deſit; vel quæ ſe ad omnes extendat, & in omni caſu exerceatur; ſic Apoſtolus *a*, monet, ſervum Dei non oportere litigare, ſed manſuetum eſſe ad omnes, & omnem oſtendere manſuetudinem ad omnes *b*. Omnis quoque manſuetudo ſpectatur in verbo, opere, inceſſu, geſtu, foris, intus.

e epiſt. 27
f verſ. 71
g verſ. 5
h verſ. 36
i 1. Machab. 2. 58
Quorundã in vocabulo David luſus.
k refert etiam Galat. ti. lib. 5. cap. 1

a 1. Tim. 2 24
b Tit. 3. 2

Verſ. 2.] Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob.

Senſus loci.

MAnſuetudo, & humilitas pia, religioſaque Davidis, adegerunt eum ad nuncupandum Domino promiſſorium, juratumque votum de conſtruendo templo prout verſibus ſequentibus continetur: quia ferre non poterat, ac indignum judicabat, ſibi commodam, & ornatam domum eſſe, cubiculumque, & cubile; Arcam vero, qua nihil populus magis ſacrum, & ſanctum habebit, & in qua Deus ipſe habitare ſimulari quodam modo cenſebatur, ſtabili ſede carere, hucque, atque illuc transferri, ac minus honorifice collocari. *Videſne*, dixit David ad Nathan *c*, *quod ego habitem in domo cedrina, & Arca Dei poſita in medio pellium*? Dei cultor David ſanctam illam ædificandi templi cogitationem, immiſſam à Deo ipſo, ſuſcepit eo libentius, ac de ipſa Nathan conſuluit, ut magis expreſſum de ejuſdem Dei voluntate reſponſum haberet; quoniam fortaſſis meminerat ſignificaſſe olim Deum ſibi placere, ut cum populus in terra promiſſionis *requieviſſe à cunctis hoſtibus per circuitum, & abſque ullo timore habitarent in loco, quem idem Deus elegiſſet*, ibi invocaretur, & votis, ſacrificiiſque honoraretur *d*. Nam tunc de templi ædificatione cogitaviſſe narratur, quando regnanti, ac *ſedenti in domo ſua Dominus dedit requiem undique ab univerſis inimicis ſuis e*. Quamvis autem Nathan ſtatim conſilium illud Davidis approbaviſſet, ac re ipſa impleturum affirmaſſet, *quia Dominus eſſet cum ipſo f*: tamen quia privato id ſpiritu, non divino, prædixerat, proxime ſequente nocte juſſit Deus eidem Prophetæ, ut renunciaret Davidi, gratum quidem ſibi eſſe adeo pium illum animum, multis muneribus ab ſe compenſandum; attamen filio reſervatum ejuſdem complementum *g*. Refert porro Abulenſis *h*, ex R. Benina, ne ſtatim admoveret manum ad opus: & R. Cimon, ne illico propoſitum voto confirmaret, & propterea tam cito miſſum Nathan à Deo ad Davidem. Non admodum probandæ videntur hæ rationes: quia nec tam cito rem aggreſſurum credibile eſt; nec votum impediendum fuit, quod per ſe placet Deo, etiamſi deſit poſtea id perficiendi facultas. Immo vero propoſitum illud tantopere laudatum à Deo, tamque amplius promiſſis remuneratum, votum firmatum fuiſſe, facile mihi perſuadeo; quum nullus alius extet locus, ex quo id probare poſſimus; proprie autem *jurandi*, ac *vovendi* verba ſumi debeant, non tantum prorata, & conſtanti voluntate, loquendo, inquam, de Davide Pinedam *i*, noſtrum legi poſtea exiſtimantem, cum retuliſſet Nathan Deo non placere, ut ipſe templum ędificaret, ſed filius, ingenti animi ſenſu id tuliſſe, atque ardenti voluntate, nec ſine corporis maceratione votum miſiſſe de inveſtigando, & curando templi fabricandi ratione, atque impenſa. Si cui placeret expoſitio Guidacerii, quam prius attigi, de ſummo deſiderio præſciendi, ubi Meſſias naſciturus eſſet; hujuſmodi deſiderium, atque ſtudium tam vehemens poſſemus illuſtrare ſimili Danielis deſiderio, ita ut etiam *vir deſideriorum* cognominaretur, tum longa oratione, jejunioque impetrare contendit revelationem liberationis populi ſui de captivitate *k*. Qui Chriſtum hic loquentem inducunt; quia non legitur juraſſe, vel voviſſe, interpretantur ſummam ipſius devotionem, tamque conſtantem, & aſtrictam Eccleſiæ fundandæ voluntatem, quam eſt conſtans, & aſtrictum propoſitum illius, qui ſe voto aſtringit, idque juramento confirmat. Sacramenti mentio, ait Hilarius, ad profeſſionem voluntatis aſſumitur: & neſcio, an Unigenitus juraverit. Certa ita & geſſit, & loquutus eſt omnia, ut ſacramento religionis ſatisfacere videretur. Tum ſubdens, quo pacto Petrum ſatanæ convicio nuncupaverit, diſſuadentem ne pateretur *l*; & argumentis conviceris impedire conantem, gladio etiam exerto, abciſſaque ſervi Sacerdotis auricula *m*; ſcribit, quod Chriſtus impium, & prophanum docuit eſſe, ſi non omnia, quæ erga humanam ſalutem Patri voviſſet, expleret. Adjicit præterea abſolute in eo oſtendiſſe devotam paſſionis ſuæ religionem, quum poſt aceti poculum, perfectis omnibus, dixit, *Conſummatum eſt n*: ſicque *inclinans caput tradidit ſpiritum o*. Tandem aſſerit, quo Chriſtus percurrit omnia ſacramenti officia, & ſecundum hanc geſtorum devotionem, ita omnia ab ipſo geſta ſunt, ut videantur ſtudioſe pro religione, qua jurata ſunt, hæc eſſe perfecta. Propendet Hilarius nonnihil in affirmantem ſententiam, quod Chriſtus & voverit, & juraverit. Hanc in pſalmo 21. *p* judicavi ſatis probabilem, poſt Suarium *q*, noſtrum: quia opus hoc pacto factum præſtantius eſt, majoriſque meriti: quemadmodum & ex obedientia, ex qua Chriſtum operatum, & mortuum, de fide eſt; cum ſacræ Scripturæ id aperte tradant. Denique hac ipſa ratione decuit Chriſtum de ſeipſo exemplum præbere operum perfectorum. Citato pſalmo, illa verba *Vota mea reddam*, declarans is, quem vocant Hieronymum, de Chriſto, ait, quod vota Chriſti ſunt Nativitas, vel Paſſio, vel myſterium Corporis, ac Sanguinis ejus. Idem hoc loco paucis verbis perſtringens Hilarii ſententiam, ſcribit poſitum juramentum, ac votum, propter firmitatem dictionis, ne nos dubitaremus in aliquo. Eadem quoque ſententia videtur Caſſiodori. Bruno potius negat in Chriſto juramentum, & votum. Sed Rickelius diſerte affirmat, ductus argumento illo, quia juramentum, ac votum ſunt actus latriæ, & religionis: Chriſtus autem plenus fuit omni virtute, atque omni actu, & perfectione illius. Iſidorus *r*, explanans immolationem filiæ Jephte *ſ*, de Chriſto, ſcribit, quod hic omnia humanæ ſalutis ſacramenta tanquam juratus explevit, & quaſi filiam, ita carnem propriam pro ſalute Iſraelis, Domino obtulit: & quod juraviſſe, ac voviſse Patri Unigenitum hoc loco legimus, ſcilicet ut ſacramentum religionis in carnis ſuæ paſſione pro ſalute generis humani expleret: ex Hilario mutuatus videtur. Chryſoſtomus *t*. *Nazaræum* Chriſtum appellatum docet, quoniam promiſſum voto Deo Patri ſacrificium ſui Corporis obtulit pro noſtra ſalute: id autem præſentis loci teſtimonio confirmat. Petrus Damianus *u*, docens teneri nos Domino reddere vota, quæ fecimus, probat exemplo Davidis in pſalm. 115. *x Vota mea Domino reddam, &c.* & Jacob *y*. Noſtri autem pſalmi præſentem ſententiam refert ad exemplum Chriſti. Ipſũ, inquit, unigenitum Dei Filium juraſse Patri, ac voviſſe ſcimus, atteſtante Pſalmiſta, qui ait, *Sicut juravit Domino, votum vovit Deo Jacob*, ſcilicet ſacramentum religionis in paſſione ſuæ carnis pro ſalute generis humani explere. Mox ſubjicit, Faciamus & nos ſimiliter, & vota quæ vovimus, integre perſolvamus. De hac obligatione egimus alias *z*: præterea de juramentis præſtandis, quæ quis homini alteri faciat *a*: qua de re hoc etiam loco Ayguanus, demonſtrans ex violatione orta bella, regnorumque excidia. Auguſtinus, & alii notant tropologiam, ut meminerimus à Deo gratiam implorare implendi quæ voverimus ipſi; quamvis & hoc idem vovere ſine gratia ejuſdem nequiverimus: votum autem nullum Deo gratius eſse poſse, quam ut ſimus templum ejus, & dicamus ei quod dicitur in Eſaia *b*, *poſſide nos*, & tamen ipſimet poſseſſioni præſtari, ut à tali poſſideatur, non illi, cui offertur, daturque poſseſſio: Nihil item Deo gratius poſse nos offerre, quam jure jurare, ideſt, firme promittere. Tandem obſervandum, quod juramenti promiſſorii ut ſit Deo, & voti ſimul obligatio longe major eſt; quoniam ſunt actus religionis ſpecie diſtincti, vel unus cum duplici formalitate ſecundum ſpeciem diverſa. Votum conſiſtit in promiſſione, quæ fit Deo; juramentum in ejuſdem invocatione, ad confirmandam veritatem: & idcirco reſpicit voti obligatio Deum per ſe ut creditorem: juramenti autem veluti ſponſorem, ſeu fidejuſsorem, & vocatum in teſtimonium: & peccans contra votum juratum bis ſacrilegus eſt. Quod ſi quis intendat dum jurat, rem alioqui piam, illam facere, ſed abſque voti obligatione, ſolam habebit juramenti obligationem, non voti. Sępius tamen involuitur cum juramento rei piæ faciendæ, voti etiam obligatio, quia ſæpius adhibetur illi promiſſio Deo facta, quæ promiſſio non differt à toto. Circa juramẽti aſsertorii violationem major per ſe videtur culpa, quam circa violationem voti: minor, ſi juramentum fuit promiſsorium: ac proinde major quoque eſt violatio juramenti aſsertorii, quam promiſsorii. Verum de his exactius in ſcholis noſtris Theologicis, & nuper noſter Suarius *c*.

c 2. Reg. 7. 2
d Deut. 12 10. 11. 12. 13
e 2. Reg. 7. 1. 2
f verſ. 3
g v. 3. & ſeq.
h in 2. Reg. 7. poſt q. 6
i 3. de Salo. cap. 5
k Dan. 9. 23 cap. 10. 11. 19
An fuerint in Chriſto juramentũ & votum
l Matt. 16. 24
m cap. 26. 51 & ſeq.
n Joan. 19. 30
o ibidem.
p verſ. 26
q 3. p. tom. 2 diſp. 28] ſect. 2
r in lib. Numer. cap. 7
ſ Judic 11 30. & ſeqq.
t hom. 4. in ver. in Matthæum.
u ſerm. 2. de dedicat.
x verſ. 14. 18 ſecund. Heb.
y Gen. 28 20
z pſ. 74. 10
a pſ. 13. 4
Tropologia
b c. 26. 13 ſecund. LXX
Votum a juramemto quomodo differat.
c tom. 2. de relig. lib. 2 c. 2. & 3

Sicut juravit Domino.) Hieronymus, *qui juravit Domino*, & is qui ejuſdem nomine appellatur in Commentario, notat in Hebræo haberi, *qui*, ſed apud Trevetum legitur, *quia*. Facile fuit pro ὅς per *omicron*, quod ſignificat; *qui*, ſcribi ὡς per ω *omega* quod valet, *ſicut*. In Romano Pſalterio quod recitat Faber, extat, *qui*, & collector notationum ad Biblia Sixtina refert, *quis*, ſed mendoſe pro, *qui*. Attamen in eo quo nunc utitur Vaticana Baſilica; lego, *ſicut*. Hebræa particula אשר *aſcer* habet uſum pronominis relativi *qui* & *quæ*, utriuſque generis, ac numeri: deinde etiam aliarum particularum, *quemadmodum*, *ſicut*, *propterea quod quia*, &c. Latinam: *ſicut*, Auguſtinus, & alii ſumunt comparative quaſi petatur ſic implere, ſicut promiſſum eſt. Malim cum Hilario & nonnullis Latinis aliis, cumque Græcis omnibus, accipere aſſertive. Talem vim etiam habet ὡς, & *ſicut*. Simile prorſus exemplum eſt in pſalmo 77. *a* (a verſ. 43) *ſicut poſuit in Ægypto ſigna ſua.* Ubi vertit Hieronymus; *qui*: eſt autem ὡς & אשר *aſcer*, quemadmodum hoc loco. Utrobique Paraphraſtes habet ד *du* pronomen *qui*. Vulgaribus linguis aſſertive, vel exegetice uſurpamus, *come*, *como*, *comme*, ut aliis admonui. Apud Claſſicos auctores Latinos non ita facile reperietur, *ſicut*, in hac notione. Omiſit Apollinarius expreſſionem particulæ tam pronominis, quam comparationis. Ceterum plus eſt *jurare Domino*, quam ut exponitur in Chaldæa paraphraſi; *coram Domino*: nam hoc poteſt eſſe ſine illo, nempe ſi quis juret proximo, & non Domino, Dominum tantum adhibendo teſtem promiſſionis, quam facit non ipſi, ſed homini.

Votum vovit.] Pleonaſmum poſuit Interpres Latinus, retinuitque etiam Hieronymus, quum ſit ſimplex Hebræum verbum נדר *nadar*, cui Chaldæum ſimile, & Græcum εὔχαω, Illyricum præterea, & aliarum linguarum. In pſal. 75. *b* (b verſ. 12) eadem verba exponuntur per ſimplex Latinum verbum *vovendi*: *Vovete & reddite Domino Deo veſtro.* Ibi Apollinarius interpretatus eſt λιτίσσεσθαι *ſupplicare*: & hic qui latinè eum tranſtulit, expoſuit εὔξατο *precatus eſt*. Quamvis hoc poſſit ſignificari verbo Græco, tamen Hebræum non niſi devoto dicitur. Suniæ & Fretelæ, putantibus interpretari debuiſſe, *oravit Deum*, reſcripſit Hieronymus *c* (c epiſt. 135), male id fieri, & nomen εὐχὴ pro locorum qualitate, & *orationem* & *votum* ſignificare; ſecundum illud *d* (d pſ. 49. 14), *redde Altiſſimo vota tua*, ideſt, τὰς εὐχάς σου. Dicturus porro pleonaſmus non auget ſemper ſignificationem, verbi gratia hoc loco eximium ac magnum votum: ſed æquivalet orationi ſimplici. Bonaventura notat hic (Octo quæ votum impediunt, eorumque remedia.) octo quæ votum impediunt, pudorem, deſperationem, præſumtionem, errorem, oblivionem, ignorantiam, negligentiam: quibus remedia totidem præſcribit, fortitudinem, patientiam, benignitatem Salvatoris, diſtrictam ſeveritatem judicis, fidem, diligentem perſcrutationem, prudentiam, fervorem devotionis.

Deo Jacob.) Trevetus recitat ex Hieronymi translatione, *potenti Jacob*, ut ſit epithetum *Dei* & *Jacob* in genitivo, intelligaturque factum votum Deo potenti, quem colebat Jacob. Pro *Deo* Hebraicæ extat אביר *avir* in regimine, ſignificans *fortem*, *robuſtum*, *potentem*, *validum* (quis ſcit an inde ſit Latinum nomen *vir*?) diciturque etiam de Angelis, ut ibi *panem e*. (e pſ. 77. 25) *Angelorum manducavit homo*. Hieronymus, *fortium* אבירים *abbirim*. Videtur autem hic alludi ad religionem Jacob Patriarchæ, qui primus legitur voviſſe poſt viſionem ſcalæ myſticæ *f* (f Gen. 28. 11 & ſeq.), dicendo *erit mihi Dominus in Deum, & lapis iſte vocabitur Domus Dei*. Memorat vero Cajet. traditionem, quod locus ille, in quo Jacob vidit ſcalam, eſt illemet locus, in quo poſtea ædificatum eſt templum Domini. Conſentit Lyranus in Geneſim *g* (g in cap. 28), & alii. Aliqui negant *h* (h Delrius ibidem); ſed plus octodecim milliaribus inde diſtare illum locum, quem cognominavit Jacob *Bethel*, priuſque *Luza* dicebatur, diverſa ab alia Bethel minore in Tribu Beniamin. Aliter quidam *i* (i Pere. ibid. diſp. 9), de eadem re diſputant. Sed id ad rem præſentem parum facit. Videri poteſt hic alluſio alia in dicto vocabulo אביר *avir*, nimirum ad verba Geneſis *k* (k cap. 49: 24), *& diſſoluta ſunt vincula brachiorum, & manuum illius per manus potentis Jacob*, ubi Græcè eſt nomen δυνάστου. Chaldaicè תקיפא אל *elthakkipha*, *Dei fortis*: quamvis & ipſum אל *fortem* ſignificet: hoc autem pſalmo ponatur dumtaxat nomen ſecundum. De nomine אביר *avir*, vel *abir* philoſophantur quidam, ut refert Delrius *l* (l ibidem), deſignare myſterium Trinitatis, & Incarnationem, ita ut prima littera א *aleph* indicet Patrem, qui dicitur אבא *av*, vel *ab*, ſecunda ב *beth* Filium, qui vocatur בן *reſch*; tertia ר *reſch* Spiritum San- A ctum, qui appellatur רוח *ruach*; י *jod* inſerta ſecundæ ſyllabæ, primum elementum nominis ישוע *jeſuahh*, ſive perſonæ ſecundæ incarnatæ. Non delector cabale, nec tanta myſteria indicari credo vocabulo, quod, ut prius docui, dicitur etiam de creaturis, non tantum de Angelis, ſed etiam de hominibus, & de tauris, equiſque; ut Auctor theſauri exemplis demonſtrat. Cur denominatus ſit populus univerſus à *Jacob*, ut & ab *Iſrael*, docui prioribus pſalmis non ſemel. Sed voventi, præſertim religioſo, habendum præ oculis, Davidem hic dicere ſe voviſſe Deo Jacob, ideſt, Deo, qui peculiari hoc titulo glorietur quod ei primus Jacob voverit, & ipſum tali religione profeſſus fuerit, ſe accipere in Deum ſuum. Jacob item ut admonet Bonaventura, deſignat eos qui attendunt, & expectant futura, ſicut ille expectavit benedictionem patris, præmium à Laban, & uxorem Rachel.

B

Verſ. 3.] Si introiero in tabernaculum domus meæ, ſi aſcendero in lectum ſtrati mei.

Verſ. 4.] Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem.

Verſ. 5.] Et requiem temporibus meis: donec inveniam locum Domino, tabernaculum Deo Jacob.

(Senſus loci.) HOc eſt juramentum ac votum Davidis per modum imprecationis & execrationis in ſe ipſum, ſe nunquam conquieturum, niſi fixam Deo habitationem templumque inveniſſet, atque conſtruxiſſet. Hebræi aliqui & Hebraizantes de ſitu ipſo ac loco templi intelligunt: Deumque ne David tamdiu ſub dio maneret, ei votum id emittenti quando vidit Angelum, qui populum percutiebat, illo ipſo die per Gad Prophetam, revelaſſe in area Areunæ Jebuſæi, monteve Moria, templum ædificandum *m* (m 2. Reg. 21. 16. & ſeqq.). De templo, non de ſitu ſolicitus erat David: neque revelationem quærebat ſed modum & impenſas, quibus ædificare poſſet templum. Quamvis Deus demonſtraverit etiam Davidi locum *n* (n ibid. & 2 Paralip. 3. 1); & cuncta quę pertinebant ad templum *o* (o 1. Paralip. 28. 18). Non licuit ipſi quidem aggredi molitionem tem- C pli, quia Deus noluit, ſed ejus filios reſervavit, ut ante dixi, tamen quod in ſe fuit, diligentiſſime præſtitit quod potuit, totis viribus præparans ampliſſimos ſumtus, omnemque templi deſcriptionem *p* (p ibid. & c. 29. toto.): Quam curam tantam ſignificant illi dicendi modi de non *introeundo in tabernaculum domus propriæ*; de *non aſcendendo in lectum ſtrati*; de *non capiendo ullo ſomno*. Simillimus, omiſſis aliis, ille, quo declaratur ſolicitudo promittentis, ut præſtet quod promiſerit *q* (q Prov. 6. 4); *diſcurre, feſtina, ſuſcita amicum tuum, ne dederis ſomnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ*. Longe aptior hæc exponendi ratio per hyperbolem, quam, ut quum aliis dicatur, David voviſſe numquam ſe ingreſſurum in tabernaculum domus illius, quæ, cedris contignata erat, ac regia amplitudine, & magnificentia exædificata: non aſcenſurum in ornatiorem lectum; non capturum ſomnum ſtatum, certumque; ſed raptim, carptimque, ac temere oblatum; & his modis vexaturum ſe ipſum, quoad *inveniret locum Domino, & tabernaculum Deo Jacob* ideſt, ut dixi, quo pacto templum conſtrueret. Scribit Aggæus *r*, long poſt conqueſtum Deum de po- D pulo, dicente *nondum veniſſe tempus domus Domini ædificandæ* *r* (r cap. 2. 3. 4) *nunquid tempus vobis, ut habitetis in domibus laquearis, & domus iſta deſerta* ſubdit *ſ* (ſ verſ. 5. & ſeq.), mox cohortationem ad ædificandum cum comminatione. Unde, atque ex præſenti hoc loco noſtro, peti occaſio commoda poſſet in commendationem eorum, qui ædificia, ſeu templa divina, eorumque cultum, & ornatum procurant. Id aliis locis hujus ipſius operis attigi. Certe Jacob exemplo etiam, cujus in hac re pietas tantis præmiis eſt affecta; teſtis David, cui per eamdem occaſionem facta de Chriſti promiſſio, non tantum de bonis temporalibus; teſtis quem nunc protuli Aggæus. Præterea teſtis ſunt principes etiam politici, etiam profani, non tantum Chriſtiani. Valerius denique Maximus *t* (t lib. 1. cap. 1), teſtis, omnia poſt religionem ponenda ſemper civitatem Romanam duxiſſe, etiam in quibus ſummæ majeſtatis decus conſpici voluit; nec dubitaviſſe ſacris imperia ſervire; ita ſe humanarum rerum futura regimen exiſtimantia, ſi divinæ potentiæ bene atque conſtanter fuiſſent famulata. Grevæus *u* (u ſerm. 29), oſtendit teneri nos domum Domino ædificare, quia ipſe corpus ædificavit pro anima, pro corpore mundum (adde Cœlum empyreum pro homine beato) merito conqueri Dominum

minum quod ipſum hoſpitem non colligamus *a* (a Matt. 5. 43.), & natum A diverſorio non excipiamus *b* (b Luc. 2. 7), & pulſanti ad oſtium, non aperiamus *c* (c Apoc. 3. 20 Cant. 5. 6), nec ubi reclinet caput, concedamus, vulpibus foveas, nidos volucribus præparando *d* (d Mat. 8. 20), domum animæ noſtræ oportere integram eſſe, mundam, ſerenam, ne ſit ſciſſura diffidiis rationalium partium, ne ſordes peccatorum, ne obſcuritas inſinceræ intentionis. De Chriſto Hilarius exponit, exprimente magnitudinem deſiderii de fundanda Eccleſia, prinſquam introiret in tabernaculum domus cœleſtis, aſcenderet ad dexteram Patris, dormiret ſomno mortis. Auguſtinus refert ad fidelem, qui ut in ſeipſo domum, tabernaculum, lectum, quietem paret Deo, adhibet omnem diligentiam, & non quærens quæ ſua ſunt, ſed quæ Dei, abſtinet à voluptatibus carnis. Has Hugo ſic diſtinguit, & accurate explicat, ut *introire in tabernaculum domus*, ſit nimia ſolicitudo rei familiaris; *aſcendere in lectum ſtrati*, delectatio carnalis; *dare ſomnum oculis*, concupiſcentia oculorum; *dare palpebris dormitationem*, levitas inconſtantiæ: *dare requiem temporibus*, torpor ociumque. Idem porro Auguſtinus proprio B quodam modo fieri locum Domino dicit ab iis, qui more primorum illorum fidelium, cor unum, & anima una fiunt in Domino, abrenunciandis cunctis privatis bonis; nec dormiunt ea repetendo, nec dormitant, retrahendo ſe aliquantum ab eorum amore; ſed rurſus in eum ſeſe revolvendo. Agathius ſumit ut exaggerationem vehementis voluntatis, cognoſcendi ubi Chriſtus naſceretur: nec obſcure favet Arnobius, qui ſequentia declarat; locum inventum, ubi habitaret Deus Jacob, eſſe Chriſti humanitatem, in qua habitavit Divinitas. Hieronymus autem in epitaphio Paulæ *e* (e epiſt. 27), aperte id aſſerit, & alii, quos citabo verſu 6. (Ethicum documentum.) Elicit Arnobius ethicum documentum, ne quæramus temporalia loca, qui æternum habitatorem inquirimus; & quum ęternum ſit, quod ſolicite, & vigilanter inquirimus, ac perpetuum comprobatur, ne ceſſemus ſtrenuiſſime quærere, quouſque quod quærimus, invenire mereamur. Sed Iſidorus *f* (f 1. offic. 21), agens de completis, poſtquam locum hunc totum recitavit, adjicit. Quis non ſtupeat tantam in Dei amore animi devotionem, ut ſomnum ſibi, C ſine quo utique corpora humana deficiunt, penitus interdixerit, (eſt tamen, ut dixi, ſermo hyperbolicus) donec locum, ac templum Domino fabricandum in pectore ſuo Rex & Propheta reperiret? Quæ res non debet fortiter admonere, ut ſi ipſi locus Domini volumus eſſe, & tabernaculum ejus, ac templum cupimus haberi, in quantum poſſumus, exempla Sanctorum imitemur, ne de nobis dicatur, quod intelligitur, *g* (g pſ. 75. 6), *Dormierunt ſomnum ſuum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus ſuis.* Tranſcribuntur hæc eadem à Concilio Aquiſgranenſi *h* (h cap. 128). Ambroſio *i* (i in pſ. 56), eodem hoc exemplo hortatur nos ad vigilantiam; negatque *k* (k in pſ. 118 octon. 4. v. 4), dormitare perfectum virum, qui divinis animum intendat myſteriis, ſed vigilare ſemper: & ſi caro dormit, cor vigilare: præterea Chryſoſtomus *l* (l homil. 1. in Zachar. 6 Ecce vir oriens & nomen.), ad excutiendam deſidiam noſtram, præparandamque adventui Domini: ſed & Antonius *m* (m epiſt. 2), magnus, ad poſtulandam, & perurgendam Dei Patris inæſtimabilem bonitatem, uſquequo egrediatur nobiſcum, & in hoc requiem habeamus adventus Jeſu, atque virtutis; & ut obſequamur San- D ctis, qui nos excolere feſtinant tempore negligentiæ noſtræ, alacritatem animorum dantes ei, ad adjuvandum nos in tempore tribulationis noſtræ. Bona vigilia, quæ ſomnum ſimul conjunctum habet conſcientiæ pacatæ, atque contemplationis divinæ. Adjurat ſponſus, ne quis ſuſcitet, aut *evigilare faciat dilectam, donec ipſa velit n* (n Cant. 2. 7 cap. 3. 5): hoc autem loco jurat, & vovet ſponſa, hoc eſt, anima fidelis, ſe nullum ſomnum capturam, donec inveniat locum ſponſo Domino, & in lectulo per noctes quæſitum, nec inventum quærit diligentius, ſurgendo, & circumeundo civitatem per vicos, & plateas, interrogando vigiles; cumque tandem *inveniſſet tenuit, nec demiſit, donec introduceret illum in domum matris ſuæ, & in cubiculum genitricis ſuæ o* (o Cant. 3. 1. 2. 3. 4). Valet hic locus quoque per accommodationem, ut tarditas converſionis diſſuadeatur, nec eam quis *differat de die in diem p* (p Eccleſ. 5. 8), & *Sol non occidat ſuper iracundiam q* (q Eph. 4. 26), & quodvis aliud peccatum: denique, ne quis antequam locum inveniat Deo in corde ſuo, ſomnum capiat; ſed inde abigat ſatanam *contritum velociter ſub pedibus r* (r Rom. 16. 20), & excitatus ab Angelo, aut inſpiratione divina, *ſurgat velociter ſ* (ſ Act. 12. 7). Semper diaboli ſtudium eſt, vigilantes animas conſopire, ideoque imitandus David, Hieronymus *t* (t in Nah. 3), admonet, ne ſcilicet ut Samſonem *u* (u Judic. 10. 5 & ſeqq.), & Siſaram *x* (x cap. 4. 21.), imbelles quoque fœminæ ſuperent.

A *Si introiero in tabernaculum domus meæ.*] Particulam *ſi* vidimus non ſemel ſervire juramento, quod quid nos negamus facturos, ac interdum cum imprecatione: & execratione: qualis hic quoque admitti poteſt. Exempla alia extant locis aliis, & de hominibus, & de Deo ipſo, quum jurat, & promittit. Tabernaculum domus videtur David intelligere cedrinam domum, de qua dixerat ad Nathan *y* (y 2. Reg. 7. 2), *Vides*, Hebraicè, *vide obſecro, eja age, ſerio, licet ſero, conſidera mecum) quod ego habitem in domo cedrina, & Arca Dei poſita ſit in medio pellium.* Juraviſſe igitur videtur, ac voviſſe non habitaturum ſe in ornata, & pretioſa domo illa cedrina, ſed in vetere alia, vel in viliore, quamdiu non conſtitueret de templi fabrica. Et fortaſſis *tabernaculum domus* appellavit tùm per alluſionem ad tabernaculum Arcæ, tùm ut ſeipſum magis reprehenderet, quod domum fixam, & bene conſtructam ornaſſet ad ſimilitudinem tabernaculi: Deum, ſive Arcam ſineret in mobili tabernaculo habitare, ſub pellibus. Non (Cajetani expoſitio improbatur.) placet Cajetani expoſitio, ut ſe neget David prius ædifi- B care velle domum ſibi, quam ædificationem deſcripſerit ab introitu domus. Jam habitabat in domo cedrina, quum ſubiit cogitatio ipſi de templo ædificando *z* (z 2. Reg. 7. 2). Translatio Chaldæa apud Nebienſem habet, *ſi acceſſero ad uxorem meam*, אם איעול על אתתי *im ebhol bhal itibethi*. Quaſi David ſibi deneget conſuetudinem cum uxore, quæ fere habetur in mollius inſtrato lecto. Id tamen haud adeo probabile, niſi ſecundùm hyperbolem communem toti ſententiæ. (Tabernaculi notiones myſticæ.) Myſticas tabernaculi notiones tradit Hugo pro Eccleſia militante, beata Virgine, Corpore Chriſti, corpore humano, cogitatione humana, re temporali, ſive commodo, ſive terrena fœlicitate: de qua plura Gregorius *a* (a 8 moral 6 ult.), noſque alibi de eadem, & de aliis.

Si aſcendero in lectum ſtrati mei.] Eodem pacto Hieronymus in Bibliis Regiis. Apud Trevetum, *ſuper lectum ſtrati mei.* Apud Fabrum, & Victorium, *ſuper lectum ſtraminis mei*. Alii, *in cubile lecti mei*, vel *ſuper ſtratum accubituum meorum.* Hoc ultimum Cajetanus declarat de ſecura quiete ab inimicis, quam ſignificet accubitus frequentia. C Atque tunc narratur David cogitaviſſe de templi conſtructione, quum ſederet in domo ſua, & *Dominus dediſſet ei Regem undique ab univerſis inimicis ſuis b* (b 2. Reg. 7. 1). Hebræa nomina ſunt ערש *hheres*, & יצוע *jetſuahh*, quod ſecundum habet hic cum affixo formam pluralem, יצועי *jetſubhai*. Primum nomen jam occurrit pſalmo 6. *c* (c verſ. 7), & 40. *d* (d verſ. 4), ſecundum fere ſynonymum priori, à *ſternendo* derivatur. Bruno *lectum* ait eſſe ipſum inſtrumentum, *ſtratum* eſſe pannos, & culcitras, quæ ſuperponuntur. Lege de iiſdem vocibus pſalmum 6. *e* (e verſ. 7), & 40. *f* (f verſ. 4). Nihil autem refert, an *lectum ſtrati* dicamus, vel *ſtratus*, ut legunt quædam alia Latina Pſalteria, & Enarratores. Neque voces has Hebræas, Latinaſque, vel Græcas κλίνης, & στρώμνης, ad lectos uxorios reſtringere oportet, ſed ad quoſvis extendere. Cur autem aſcendi dicatur in lectum, in promtu cauſſa eſt, quoniam extat è terra lectus, nec humi cubatur fere, niſi pęnitentiæ cauſa, quæ Χαμεύνια vocatur, & Χαμεύνη, ſeu Χαμεύνα ſtibadium humi ſtratum, ſtorea, humilis lectus: quæ & Χαμαιστρωσία. Sic ſcribitur, *Ochoziam aſcendiſſe ſuper le-* D *ctum g* (g 4. Reg. 1. 4. 6). Non invenitur in lecto voluptatis ſponſus *h* (h Cant. 3. 1), non cubat in eo fortis miles, ſed *ſuper faciem terræ*, cum *Arca Dei Iſrael, & Juda, & ſervis Domini*, ſicut Urias cubare detrectavit *i* (i 2. Reg. 11. 11): curatus etiam ab inertiæ paralyſi, *tollit grabatum*, ſive *lectum, & ambulat k* (k Matt. 9. 6 Marc. 2. 9. Joan. 5. 8): denique *non invenitur ſapientia in terra ſuaviter viventium l* (l Job. 28. 13). Diſtinguit hoc loco Bonaventura lectum ſcientiæ, in quo quis quieſcit, lectum mortalitatis, in quo languet; lectum tranquilitatis: ut ſunt Monaſteria ſanctarum congregationum, in quo meditatur, In primo ait, ſponſum quæri per fidem; in ſecundo, per mortificationem, in tertio, per contemplationem. Addit etiam Chriſti lectos tres: Virginis uterum, præſepe jumentorum, ſepulchri tumulum; adjiciunt alii crucem.

Si dedero ſomnum oculis meis, & palpebris meis dormitationem.) Omittitur conjunctio in textu Hebræo, & in Hieronymi tranſlatione apud Biblia Regia: quamvis eam exprimant Trevetus, Faber, Victorius, recteque addita ſit. De nominibus שנה *ſcenah* à ישן *jaſcian*, & תנומה *thenumah* à נום *num*, ſatis poteſt conſtare ex dictis pſal. 20. *m* (m verſ. 4), *Ecce non dormitabit, neque dormiet*, &c. ubi ſunt ינום *janum*, & יישן *iiſcian*, ordine opoſito ei, qui hìc eſt. Ita ut non ſit perpetuum diſcrimen, quod aliqui tradunt, minus quid ſignificare נום, & *num* תנומה *thenumah*, quam ישן *jaſcian*, ac שנה *ſcenah*. Lege Riberam *n* (n in Nahum 3. n. 26. & 27 in Job. 33); & Pinedam *o* (o verſ. 15), quorum prior differentiā illam ſimpliciter negat, poſterior

poſterior affirmat. Hyperbolem dixi hìc eſſe valde anxiæ, ac ſedulæ curæ, quemadmodum illius *a*, erat, qui

a 8. Æneid.

Triſti turbatus pectora bello
Procubuit, ſeramque dedit per membra quietem.

Contra vero, pace magna fruens, & ſecuritate dicitur *in pace in idipſum dormire, & requieſcere*, utpote ſingulariter conſtitutus in ſpe *b*. Idem valet, quod *quieſcat quis, & ſuavis ſit ſomnus ejus c*. Idem quod Ozeas *d*, ſcribit de Jeroboam, *tota nocte dormiviſſe, coquendo ſubditos ſuos*, ideſt, accedendo ad idololatriæ cultum. In palpebris porro ſomni vim eſſe, teſtes Carthaginenſes, qui M. Attilium Regulum inſomnia necantes, ac vigilantia, palpebras ei reſecuerunt *e*. Xenophon datas notat palpebras ut imbecillius viſus his quaſi foribus muniretur, quumque opus eſſet, aperirentur, obrepente ſomno clauderentur. Hieronymus myſtice notat vel accommodatitie Paſtores Eccleſiæ negligentes, quia ſomnum dant oculis, & palpebris dormitationem; propterea *non invenire* (quod habetur in ſequentibus (*locum Domino, neque tabernaculum Deo Jacob*; nec *audire de Ephratha*, ideſt, frugifera Eccleſia; nec *invenire eam in condenſis ſylvarum*. Eodem ſenſu myſtico ſomni, ſomniive rationem cenſentur habere externa omnia bona, ut eſt apud Ezechiam *f*, & in alio quodam pſalmo *g*, & dormitationi: ut pro leviore ſomno ſomitur, vel meridiano ſomno, levitas quorundam ſimilis eſt, ac in conſtantia in bono, ut ante dixi cum Auguſtino.

b pſ. 4. 10
c Prov. 3. 24
d cap. 7. 6
e Val. Max. lib. 9. cap. 10 Cicer. orat. in L. Piſon. & 3. de offic. Gel. lib. 6 cap. 4. Oroſius lib. 4. c. 10. Script. de vir illuſt.
Explicatio myſtica.
f cap. 29. 7
g cap. 7. 6

Et requiem temporibus meis.) Deſunt hæc in textu Hebræo, & Chaldæo: Græcè legimus, καὶ ἀνάπαυσιν τοῖς κροτάφοις μου. Aud Theodotionem in priore membro, *& palpebris meis dormitationem*: pro βλεφάροις κροτάφοις, ideſt, pro *palpebris* (*temporibus*.) Hoc ipſum noſtrum membrum in octaſelido tribuitur ſolis LXX. ſed obelo notatum. Legi etiam citatam totam præſentem ſententiam ab Ambroſio *h*, ſine iſtis verbis, ubi urget nos ad diligentiam, ut ea vincamus naturam, quia etſi non hanc; at illam formare poſſumus. Sed nec Euſebius *i*, recitans pſalmum totum, hæc verba ponit in textu ſuo Græco, licet in tranſlatione Latina ponantur. *Tempora* porro non ætatis hìc ſpatia ſignificant, ſed capitis partes, ut admonet Hilarius. Omnibus dormituris, ait Auguſtinus, gravari tempora incipiunt, ſicque imminet ſomnus. Ludit vero in vocabulis, dicens, Quum cœperit te aliquid temporale delectare ad peccatum, jam gravantur tibi tempora perfricemus manu, non hanc iis ſubjiciamus, non blanda cervicalia, ſed excutiamus delectationem. Qui rite tempus totum interpretatur Dionyſius, Rickelius, aut longum ſpatium temporis Faber, hæſerunt in homonymia Latini vocabuli, qua caret Græcum κροτάφων. Partes has capitis ad latera, dextrum, & ſiniſtrum, hoc nomine appellata volunt, quod ab iis indicia petantur ſenectutis, primaque canicere incipiant, & cavari. Capitis ornamentum corona eſt: temporibus ejus debetur, non inertibus, ac dormiturientibus.

h in pſ. 37
i 7. demonſt. in demonſt. ſive cap. 2

Donec inveniam locum Domino.) Non ſitum ſolum templi, ſed ipſummet templum intelligit; quod mox tabernaculum nominatur. Chaldaicè, *donec inveniam locum domui ſanctuarii Domini*. Particula *donec* non excludit diligentiam, & pietatem, poſt illud tempus.

Tabernaculum Deo Jacob.] Hebraicè, *tabernacula*, משכנות *miſchanoth*. Conſtare namque debebat templum porticibus, & partibus aliis multis: hæcque vox nonnumquam pro fixa, ac firma habitatione uſurpatur. Pro nomine Dei eſt אביר *avir*, ſeu *abir*, ſicut verſu 2, legitque Trevetas ex Hieronymi tranſlatione nomen *potentis*, tam hic, quam ibi. Apte autem id epithetum exprimitur, quum de voto fit mentio, & de templo, ut intelligatur, potentem, immo omnipotentem Deum nec templo egere, nec votis, rebus noſtris, ac nobis ipſis. Hugo myſticè locum in contemplativis habere Dominum dicit; tabernaculum in activis. Euſebius *k*, innuit vult, quod idem, qui apparuerat Jacob in ſcala, erat habitationem, & tabernaculum inter homines per incarnationem, ut & idcirco cognominatus ſit Jacob cognomine *Iſrael, qui Deum viderat*. Qua in ſequitur vulgarem, ſed non omnino exactam etymologiam, de qua dixi alias.

k ſupra.

Verſ. 6.) Ecce audivimus eam in Ephratha, invenimus eam in campis ſylvæ.

RAtionem reddit David, cur tantopere deſideraverit invenire fixum locum, & certam ſedem Domino, ideſt, Arcæ, in qua Dominus habitare cenſebatur. Inducit vero populum ipſum loquentem, ac ſe veluti, quæ loqueretur, & narraret, audiviſſe dicentem. Refert populus accepiſſe ſe à majoribus ſuis, Arcam fuiſſe *in Ephratha*, hoc eſt, in terra Ephraim, nempe in Silo, tempore Samuelis *l*, deinde quum capta eſſet prius à Philiſthæis, & ab iiſdem dimiſſa, inventam in agro Joſuæ Bethſamitæ *m*: qui locus erat ſylvoſus, haud longe diſtans à civitate Cariathiarim, quæ nominatur hoc modo, quaſi *civitas ſylvarum*, & in quam tranſportata eſt Arca ex dicto agro. Perſiſtendo in litterali hoc ſenſu de area, per *Ephratham*, nec Bethleem poteſt intelligi, licet ſic aliquando cognominetur, nec Jeruſalem: quia in his non fuerat Arca. Non item area Ornam, ſeu Areunæ Jebuſæi in monte Sion: quia nihil habet area ſimile cum ſylva: & de re paullo antiquiore David videtur loqui; Janſenii opinio non ſatiſfacit, eamdem illam aream Ornam duplici nomine vocari *Ephratha & camporum ſylva*; priore ob fertilitatem, vel quia erat hæreditas, & emta poſſeſſio Davidis Ephrathæi; poſteriore, quia erat ſylvoſus locus: quum & in eodem poſtea Salomon domum ædificaverit, quæ appellata eſt *domus ſaltus Libani*; & ipſe mons Sion quandoque vocetur Libanus; vel propter vicinantem montis Jarim, ideſt, montis ſylvarum. Poſtremo, civitas Cariathiarim propterea minus apte intelligitur; quia *in campis ſylvæ* inventa ſcribitur Arca, non in civitate ſylvarum; & ipſummet *inveniendi* verbum innuit, veluti caſu inventam Arcam, quæ prius amiſſa fuerat; quod contigit in agro Joſuæ Bethſamitæ, prout antea diximus. Nondum natus erat David, quando contigit, ut eſſet Arca vel in Silo, vel in agro Joſuæ Bethſamitæ; immo & in Cariathiarim, ſeptem dumtaxat menſibus poſt *n*. Hunc ſenſum ſequitur, poſt Lyranum, Valentiam, Cajetanum, Bellarminus noſter, ac rectè declarat: præterea eumdem amplectitur Agellius, ultimo illum ponens loco; licet videatur velle, quod pſalmi Auctor viveret, quando arca erat in Cariathiarim, & idcirco dixerit poſtea, *invenimus*, prius autem *audivimus*. Aliorum ſententia eſt, ut fama fuerit, locum extruendæ domus Domini futurum in Bethleem, quæ cognominatur etiam *Ephratha*, quaſi frugifera: ſicut & illo nomine *Bethleem* vocatur, ob panis, & frumenti, ac rerum ceterarum copiam victui neceſſarium; quoniam talem decebat locum eſſe, unde confluenti ad eum multitudinis victus affatim ſuppeteret: & convenire videbatur in ipſa patria Davidis adeo ſoliciti de loco templi, templum conſtrui, ac ibi etiam, ubi Chriſtus erat naſciturus. Nihilominus poſtea inventum, ac deprehenſum, rem aliter eveniſſe, quia non ibi, ſed in agro Areunæ Jebuſæi deſignatus eſt templo locus *o*, qui campi ager quod non procul eſſet à ſylva, *ſylvæ campi* vocati ſint. Placet aliquibus, locum arcæ & templi in Ephratha futurum fama celebratum eſſe, dicta de cauſa; & præterea, quia non longe aberat Jeruſalem ab Ephratha; quæ eadem eſt cum Bethleem, nempe ſpatium trium milliarium. Origenes & Chryſoſtomus, quique ab hoc non differt vulgo putatus Baſilius, Tribum Juda deſignari putant per *Ephratha*, quia Bethleem ad illam Tribum pertinebat, ut & ibi natus David; rumorem vero percrebuiſſe, poſt varias locorum commutationes, arcam demum illuc invehendam fuiſſe. Malunt quidam audiviſſe ſe hìc affirmare, eos, qui loquentes inducuntur, *in Ephratha*, ideſt, audiviſſe à Davide, qui natus eſt ibi, ſive in Bethleem, ille nimirum ipſe, qui templi procuravit ædificationem. Ajunt item aliqui, ut Clarius, Arias, Genebrardus, dicere Davidem ſibi dictum in Epratha patria ſua ædificandam Dei domum per familiam ſuam. Vatablus vult humiliter, ac modeſte appellare ſe Davidem *Ephrathæum*, ſive *Bethleemiticum*, & è *campis ſylvæ*; ſive montanum, quique paſtoritiam vitam ageret; ſignificare autem ſibi revelatum templi locum. Utrumque complexus eſt Crucius noſter.

Senſus loci.
l 1. Reg. 4. 3
m cap. 6. 13
n 1. Reg. 6. 21
o 1. Paral. 21. 15. & ſeqq. lib. 7. c. 3. 1 2. Reg. 24. 16 & ſeqq.

Euphrathæa vagus dum forte cacumina luſtro,
Et nemorum ſaltus, accepi ex æthere ſignum;
Unde Pater, novi vellet qua in vertice templum.

Voluit fortaſſis dicere *Ephrathæa* non *Euphrathæa*: non enim ad rem facit Euphratis fluvius. Nec deſunt qui exponant auditum *in Ephratha*, ideſt, in loco honeſto, ac nobili templum conſtruendum: ſic enim etiam *Ephrathæum* cogno-

cognominatum Elcanam *a*, quia nobilis erat. Etſi alii ratione reddant, quia habitabat in monte ſeu Tribu Ephaim, vel quia oriundus ex Ephratha, quæ eadem eſt cum Bethleem. Euthymius & Nicephorus declarant de arca in Bethleem, & prius de eadem *in campis ſylvæ* commorante, hoc eſt huc atque illuc in errantis morem circumlata: hæc autem qui hoc loco loquuntur aſſerere ſe audiviſſe, vel inveniſſe tum relatione patrũ ſuorum, tum ſacrarum lectione literarum. Tractat hunc ipſum locum non indiligenter Pineda noſter in ſuo Salomone *b*, exiſtimans hic eſſe ſermonem de area Ornam, ſive Areunæ. Sed quod primo dixi loco probabilius duco: cum nondum etiam probatũ videã, quod ille contendit, plures autem negant unquã *Ephratha* inveniri pro re ſpectante ad Ephraim. Ephratha ut eadem eſt cum Bethleem, pertinet ad Tribum Juda, ſe non obſtat alio modo idẽ nomen accipi pro loco pertinente ad Tribũ Ephraim, qualis erat Silo. Quod attinet ad ſenſus myſticos, Hugo tradit hos omnes ut locus Domino *in Ephratha ſit auditus*, ideſt, in lege, in qua imago & umbra futurorũ videtur velut in ſpeculo, quod κατ' ἔτυμον, *Ephrata* ſignificat; ſed in gentibus incultis ac veluti ſylvoſis, *inventus*; quod ſit *auditus* Dominus naſciturus *in Bethleẽ Ephratha*, ut Michæas *c* prædixit; *inventus* in gentibus, quæ erant, ut ſylvæ infructuoſæ ac tamquam campi arabiles v[...]mere prædicationis; quod ſit *auditus* Dominus loquens *in Ephratha*, ideſt, in Clericis: qui deberent eſſe ſpeculum Eccleſiæ, *inventus*, quieſcens *in campis ſylvæ*, hoc eſt, in laicis qui videntur campeſtres, & agreſtes. Primus ex his myſticis ſenſibus eſt Auguſtini, Proſperi, Caſſiodori, Haimonis, Remigii, Pampolitani, Ayguani, ejus qui dicitur Hieronymus & aliorum. Remigius vero attribuit primam verſus partem Eccleſiæ Gentium loquenti: ſecundam alteri quæ conſtat ex Judæis. Hoc innuit quoque Chryſologus *d*, appellans Eccleſiam diffuſam per campos & nemora, ideſt, ubique gentium, ut equidem ipſum intelligo. Secundus ſenſus ex ſtat etiam apud Caſſiodorum, & Hoimonẽ, præterea ante iſtos apud Hilarium, & creditũ Hieronym. qui contendunt maxime Hilarius, poſtque iſtos Agathius Guidacerius hunc eſſe ſolum litteralẽ ſenſum; & quod attinet ad gentes, has fuiſſe tamquam ſylvas, & cubile diaboli, confirmat ex alio pſalmo *e*, *devaſtavit eam aper de ſylva & ſingularis ferus depaſtus eſt eam*. Idem diſerte ſentit Hieron. in Epitaphio Paulæ *f*, ſcribens Davidem verbis iſtis quid deſideraverit jurando, & vovendo, expoſuiſſe, atque oculis prophetalibus, quem nos veniſſe jam credimus, venturum vidiſſe. Theodoretus ita etiam hìc intelligit nativitatis locũ *Ephratha* ſive Bethleem, ubi Chriſtus natus, qui corpus ſuum appellavit *templum g*: *campos ſylvæ* aream illam Ornam ſeu Areuna, ubi excitatum tẽplum fuit poſtea à Salomone, quod templum erat etiam typus Chriſti, ea vero ratione deſcribi quod eſſet prius locus deſertus, ac ſine ullis ædificiis. Favet Ambroſius *h* interpretans *campos ſylvæ* gentiles, melque ſylveſtre quod commedit Joannes *i*, Eccleſiæ gratiam in iis inventã & diffuſam, non intra alvearium plebis Judaicæ. Ad eamdẽ ex Gentibus Eccleſiã ſimul cum præſenti loco applicat illum alium pſalmi 67. *increpas feras ſylvæ*: Repetit in adhuc epiſtola ad Vercellenſes *k*. Eadẽ Cyrilli Jeroſolymitani *l* de hoc loco mens, natum ſcilicet *in Ephratha* Chriſtũ, & *inventum* qui erat, inquit, ante paucos annos ſylveſtris locus. Alter Cyrillus Alexandrinus *m* aſſerit manifeſte Chriſti generationis locum hic deſignari. Euſebius ſcribit *n* precanti Davidi, & videre cupienti locum ac tabernaculum Dei Jacob, oſtenſam Bethleem quæ eadem eſt *Ephratha*, & planiſſime cani in pſalmo iſto, quod ipſe Deus Jacob locum ſibi ac tabernaculum poſiturus ibi eſſet, idque cum Michææ *o* prophetia concordare. Cognationem habet aliorum expoſitio ut Jacobi Janſſonii, ut Eccleſia in perſona Magorum dicat, audiſſe ſe in Jeruſalem quod Rex Judæorum naſciturus eſſet in Bethleem, quæ eſt *Ephratha p*, & inveniſſe *in campis ſylvæ*, ideſt, in ſpelunca, quæ extra urbem ſita erat in campo, & loco ſylvoſo; quo intrantes & procidentes Magi adoraverunt eum. Arnobius in commentario longiore oratione, ſed admodum pia, ſimilem ſenſum perſequitur de paſtoribus, quibus Chriſtum natum *in Ephratha*, ſive in Bethleem, angeli evangelizaverunt *q*. Ait hanc habitationem, & locum, ubi habitat Deus Jacob, *auditam in Ephratha*, ideſt, in Samuele filio Elcanæ Ephrathæi, cui Dominus dixit, *ſuſcitabo mihi ſacerdotem fidelem, qui juxta cor meum omnia faciat, & ipſi ædificabo domum, & ambulabit coram Chriſto in æternum r*. Eamdem illam vocem ſive habitationem inventam à paſtoribus ovium vigilantibus, non

a 1. Reg. 1
b lib. 5. c. 6
Senſus myſticus.
c cap. 5. 2 Matt. 2. 6.
d ſerm. 169
e pſ. 79. 14
f epiſt. 28
g Joan. 2. 21
h lib. 2. 4 Luc. cap. 3.
i Matt. 3. 4
k ep. 25. edit. Rom.
l Catech. 12
m hom. cont. Neſtor & l. 3. in Eſa. c. 13
n 7. de demonſtr. demonſtr. demonſt. 5
o cap. 5. 2
p Matt. 2. 6
q Luc. 2. 16
r 2. Reg. 2. 3

dormientibus, non negligentibus, ſed ſolicitis, timentibus, non remiſſis occupatis circa gregem manſuetudinis, & paſcentibus in campis pectoris, ubi ſunt *campi ſylvæ*. Oves appellat manſuetudinem, patientiam, charitatem, hoſpitalitatem, caſtitatem, ceteras ſocias earum virtutes, quas paſcerent verbo Dei, timendo Dominum gregis, & ne feritas luporum invaderet; ſed timorem deponere juberentur, quia talis paſtor natus eſſet, qui animã ſuã poneret pro ovibus ſuis. Subdit deinde, paſtores eoidem veluti verbis verſus ſequentis affirmantes, ſe introiviſſe in tabernaculum nati Chriſti, & adoraviſſe locum, ubi ſtabant pedes ejus: & quamvis jacentem in præſepio inveniſſent, nihilominus ſtantem adoraviſſe propter divitatem & regem diademata, terrã vero etiam ſanctæ humanitatis, in qua oſtendebantur veſtigia Deitatis: dum virgineo fœtu editum vidiſſent infantem, cui Angeli choros duxerant, cœlo terræque per eum pacem fore cantantes. Addi poteſt nonnullorum tropologia, ut ſuus cuique locus in quo quæri debeat, & inveniri, ſic & Deum atque ſapientiam, quæri, quæri ac inveniri debere *in campis ſylvæ*, dieſt, *non in terra ſuaviter viventium s*, & *in Ephratha* affluentium deliciarum & copioſarum facultatum, ſed in exercitio & operibus pœnitentiæ. *Auditur* quidem *in Ephratha*, habitationem Dei, atque felicitatem reperiri: vel audiunt etiam locupletes & voluptuoſi vocem Dei qui ad ſe invitat: verum ſimul docet non poſſe ſe inveniri, niſi in dictis *campis ſylvæ*. Legenda, diligenterque perpendenda quæ de ſapientia, Job *t*, & Baruch egregie demonſtrat, ubi non inveniatur, & ubi tandem oporteat invenire.

Tropologia
s Job. 28. 13
t c. 28. tota

Ecce.] Lætitiam, & admirationem, importat hoc loco iſta particula ob rem, quæ tam ſtudioſe quæſita f[...]rat, inventam: quod maxime ſecundùm ſenſus illos myſticos verum eſt de vocatione Gentium, deque loco nativitatis Chriſti. Eumdem locum laudat mirificè Michæas *u*, quem & Matthæus *x* citat: qui ſimili etiam particula utitur narrans Magorum adventum ex Oriente, atque ſtellà denuo apparentem cum ex Jeruſalem tenderent verſus Bethleem.

u cap. 5. 2.
x cap.

Audivimus eam.) Cur hìc ſit, *audivimus*, poſtea, *invenimus*, cauſſam reddunt pro ſe ſinguIæ prius indicatæ opiniones diverſã ſive de Davide, ſive de Salomone, ſive de populo. Arbitror utriuſque vim eamdem eſſe, ita ut inveniri dicatur de eo quod cognoſcitur etiam auditione. Niſi habenda ratio videatur ad arcam, quæ inventa eſt poſtquam capta eſt à Philiſthæis, prout etiã dudum ante dixi. Quod autem dicit Valentia minus ad rem videtur, propterea poni, *audivimus*: quia dum eſſet arca in Silo, frequẽter audiebantur reſponſa ex ea. Auditio intelligitur eorum, quæ de illa dicebantur & loco ipſius, non quæ Deus reſponderet per eã. Circa pronomen fœminium, *eam*, poteſt more Hebr. poni pro neutro, quo carent, ſive pro ea re, de qua fuit ſermo: ſive pro requie, vel habitatione, ſive ſede & manſione, quæ proxime ante numeri pluralis nomine fœminino dictæ fuerant משכנות *miſchanoth*, quod tres eſſent partes templi. Græci ſuppleri volunt nomen *arcæ*: quamvis in tranſlatione Latina Chryſ. textus habeat, *eum*, ſic eſt nunc etiam in textu Hebr. cum verbo שמענה *ſchemahbhanuha*, & Cald. extat ſeparatum pronomen fœmininum יתה *jathah*, Hieron. legit, *illum*, & ita etiam contendit legendum ſcribens de epitaphio Paulæ *y*, vel *eum*, quod idem eſt, quia *vau* ſermo Hebraicus non Mariam Matrem Domini, hoc eſt, inquit, αὐτὴν, ſed ipſum Dominum, αὐτὸν, ſignificat, de quo ſunt præterea quæ ſequuntur, *introibimus in tabernaculũ ejus, adorabimus in loco, ubi ſteterunt pedes ejus*. Oportet Hieron. legiſſe addito ו *vau* שמענוהו *ſchemahbhanuhu*, ut ſit pronomen maſculinam. Tunc tamen poſſet quoque intelligi nomen loci, *invenimus eum locum*. Hugo meminit alios legere, *eam*, & *ea*, exponit autem *eum*, aut locum, aut Deum: *ea*, locum Domini, domum, ſedem: *eam*, ſedem. Vetuſtior illo Caſſiodorus, & Haimo legit, *ea*, & explicat Haimo, quæ promiſſa ſunt fore *in Ephratha*. Pampolit. legit, *eum*, & explicat, loquentem Chriſtum *in Ephratha*, ideſt, in ſpeculatoribus futurorum, *invenimus eum in campis ſylvæ*, hoc eſt operantem in electis Gentium. Eamdem iſtam lectionem vocat communem Ayguanus, ſed immerito. Nec enim apud alios reperio niſi apud Hieron. & Pampol. quos retuli: præterea nunc in Pſalt. Vaticanæ Baſilicæ: Faber namque ex Romano Pſalt. recitat, *eam*, ſed tandem omnium editionum ſenſus in idem recedit.

y epiſt.

In Ephratha.] Dictum ſatis de hac voce. Circa etymon autem credendum potius Hieronymo *z* interpretanti regionem καρποφόρον *frugiferam* & *fertilem*, aut καρποφόρον *ubertatem* & *fertilitatem a*, quam iis, qui docuerunt Augu-

z ſupra.
a ſæpe alibi

Auguſtinum, quem ſecuti deinde ſunt alii, ut ſignificet *ſpeculum*. *Speculum* ſignificat מראה *marah* non nihil ſimile ſono & litteris אפרתה *ephrathah*, ſed hoc eſt פרה *parah*, *creſcere*, *& fructificare*, quemadmodum *Ephraim*
a Gen. 41. 5
unum ex filiis nominavit Joſeph, *dicens* a, *creſcere me fecit Deus terra paupertatis meæ*, licet Flavius Joſephus b
b 1. antiq.
aliter explicet, nec bene, nempe, *redditum*, quia redditus eſſet libertati majorum ſuorum. Interpretatur idem Hieronymus alicubi c etiam per *Ephrathah*, ſignificari
c in Michæ. 5
furorem, & recte convenire furori Herodis occidentis pueros, quemadmodum *Bethleem* denotat *domum panis* propter ibidem natum Chriſtum qui eſt *panis de Cœlo deſcendens*; ſed rationem illam nominis *Ephrathah* non intelligo: conſtat vero Hieronym. ex aliorum ſententia non raro loqui in commentariis.

Invenimus eam.) Idem dicendum de pronomine hoc fœminino ſicut in alio membro, videlicet, alios loco ejus uſurpare maſculinum, aut neutrum plurale. Dixi præterea invenire & audire, poſſe ſynonyme accipi, vel etiam quum quadam diſtinctione. Referant tamen etiam aliqui hoc ad perſonam Davidis, ut notatur homo ex eo loco oriundus, & dicatur inventam tandem ſtationem Arcæ, poſtquam David unctus eſt in Regem. At hoc durius eſt.

In campis ſylvæ.) Hieronymus, *in regione ſaltus*. Chaldaice, *in campo ſylvæ Libani*. Et in textu Nebienſis additur, *loco ubi adoraverunt patres mundi*, ideſt, Patres antiqui, ut equidem ipſe interpretor, ſive Patres, & majores noſtri: nimirum juxta opinionem nonnullorum, quod excitatum ſit templum ubi Abraham filium immolavit; vel Jacob, viſa ſcala, erexit altare.

Verſ. 7.) Introibimus in tabernaculum ejus, adorabimus in loco, ubi ſteterunt pedes ejus.

Senſus loci.
POſt inventum denique, & conſtitutum fixum habitationis divinæ locum, ſive templum, non amplius huc & illuc vagandum ſibi populus canit; ſed ſe ingreſſurum adorationis, atque ſacrificii cauſa in dictum locum, ubi collocata eſt Arca ſuppoſita Propitiatorio, & Cherubim, quibus Deus inſidere videbatur, ac ſi Arca ipſa ſcabellum ipſius eſſet: & adorari ſolebat Deus à populo converſa ad Arcam, & conſequenter ipſamet Arca tamquam ſcabellum ejuſdem. Sic in pſalmo 98. d invitantur
d verſ. 5
Hebræi, *Adorate ſcabellum pedum ejus, quoniam ſanctum eſt*. Fabulæ ſunt Hebræorum, templum appellari ſcabellum pedum Dei; quia eſſet è regione ſolii divini, ſuper quo ſedet Deus in cœlis. Non habet ſedem materialem immaterialis Deus; nec in cœlo eſt ut in loco, ſed ibi peculiariter eſſe dicitur, quia nobilior mundi pars eſt, unde ceteræ pendent: & quoniam ibi beatis manifeſtat
Senſus myſticus.
ſeipſum. Myſticum ſenſum de intrantibus in Eccleſiam, & adorantibus in ea, ut ſint de iis, in quibus Dei pedes ſtant, & in aliis habitat, eoſque poſſidet: vel de adorantibus Chriſtum, quui ſecundùm humanitatem convenit, ut in ea Deus eximio modo habitet, & ipſemet Chriſtus ſtet firmus ſecundum Evangelicam doctrinam quæ non amplius demutatur, ut Hilarius loquitur, & Caſſiodorus, credituſque Hieronymus, & alii; atque in iis pedes figit, qui perſeverant, ut Auguſtinus, Proſper, & alii etiam docent: vel de adorantibus locum nativitatis Chriſti, ut jam prius attulimus in explicatione verſus præcedentis. Hie-
e in Ezech. 43
ronymus e priorem illum ſenſum attingit, attribuens Apoſtolis iſtum pſalmi verſiculum. Chriſti vero pedes dici ſtare Eccleſia, in Synagoga ambulare, & præterire:
f cap. 43. 7
ita quoque intelligit verba Dei apud Ezechielem f, *Locus ſolii mei, & locus veſtigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Iſrael in æternum: & non polluent ultra domus*
g 2. pædag. cap. 8
Iſrael nomen ſanctum meum, &c. Clemens Alexandrinus g, adorare ubi pedes Criſti ſtant, per allegoriã explicat, quo pedes ejus pervenerunt, ideſt, Apoſtoli, per quos prædicatus venit ad fines terræ: Non ſolis porro Magis, & paſtoribus convenit veneratio loci natalitii Chriſti, de quibus etiam antea diximus; ſed aliis quibuſvis, qui Chriſti incunabula devote ſunt venerati, aut nunc quoque veneãtur.
h epiſt. 27. 2
Paulam narrat Hieronymus h, quum illuc peregrinando perveniſſe, exclamaſſe præſentis pſalmi verbis, (Et ego miſera, atque peccatrix, digna ſum judicata deoſculari præſepe, in quo Dominus parvulus vagiit? orare in ſpelunca, in qua Virgo puerpera Dominum fudit infantem?) Tum adjeciſſe ſequentia. (Hæc requies mea, quia Domini mei patria eſt: hic habitabo, quoniã Salvator elegit eam: para-

A vi lucernam Chriſto meo; *anima mea illi vivet, & ſemen meum ſerviet ipſi*. Paulus k docet, quamquam altior hujus ſententiæ intellectus habeatur, tamen & ſimplici ſenſu
i pſ. 21. 31
k epiſt. 34
ſecundùm litteram poſſe de cunctis locis exponi, in quibus corporaliter præſens fuit Chriſtus, nec aliter affectum homines ad Jeroſolymam rapere, quam ut ea loca videant atque contingant, poſſintque & de ſuo fructu edicere, *Introivimus in tabernacula ejus, & adoravimus ubi ſteterunt pedes ejus*. Eodem ſenſu citat Euſebius l præſentem locũ, ſcribens, ab Helena debitam venerationem adhibitam lo-
l 3. vitæ Conſtant. cap. 41
cis, in quibus Servatoris erant impreſſa veſtigia. Caſſiodorus hoc ait pie referri poſſe ad ſanctam Crucem, ubi corporaliter ſtetit Chriſtus, quando in ea confixus apparuit: & in eadem recte ſtetiſſe dicitur, ubi corpus ejus infixum fuiſſe monſtratur: & inmerito locum hunc adorandum dicit Propheta, qui nobis & fidei ſignum præſtitit, & ſalutem. Damaſcenus m idem affirmat de Cruce, confirmatque
m cap. 4. de cap. 12
ex iis, quæ ſequuntur, *Surge Domine in requiem tuam*: quoniam comes Crucis eſt reſurrectio. Tradit vero cauſſam, cur Crux adoretur, quoniam ſi eorum, quorum amore
B flagramus, & domos nobis chara eſt, & electus, & veſtis; multo magis ea, quæ Dei ac Salvatoris ſunt, per quam nobis ſalus parta eſt: Idem n præterea hinc probat, lo-
Cauſſa cur Crux adoretur.
n Orat. 1. de imagin.
cis quibuslibet Dei honorem deberi, ac templis, propter Deum, ſive τοῖς ἀναθήμασιν αὐτοῦ, *rebus ipſis dicatis & conſecratis*. Haimo hoc loco ad litteram explicat, quia adhuc adorant homines, ubi Dominus aſcendit: cujus aſcenſionis teſtis, inquit, adhuc remanet ceſpes viridis, nec aliquo pavimento ejus viriditas poteſt dimoveri. Videtur hoc ex Paulino o tranſcriptum, qui alia quædam de eodem aſcenſionis loco prodit, & præſentem pſalmi ſenten-
o epiſt. 11
tiam de adoratione illius uſurpat. Meminit de iſta opinione Ayguanus; prætereaque de veſtigiis à Chriſto Romanæ relictis, quando Petro ex urbe diſcedendi occurrit, & ſciſcitanti, *Domine, quo vadis?* reſpondit, *Romam iterum crucifigi*. Extant etiamnum veſtigia iſta, & monumentum loci: noſque de his in commentario Actuum Apoſtolorum nonnihil diximus. Athanaſius, aut alius Auctor quæſtionum p, refert etiam hanc ſententiam ad
p quæſt. 37
q cap. 14. 4
locum, ex quo Chriſtus aſcendit, & quem putat à Za-
C charia q dici *montem Olivarum*, quum ſcribit, quod *ſtabunt pedes Domini ſuper illum, qui eſt contra Jeruſalem ad Orientem*. Inde autem etiam confirmat ritum noſtrum adorandi ad Orientem: & affirmat, Judæos Jeroſolymis adorare verſus Orientalem mundi plagam. Euthymius hoc loco per *tabernacula*, loco omnia intelligi vult, in quibus Chriſtus habitavit, aut converſatus eſt: per *locum ubi ſteterunt pedes ejus*, vel eadem illa tabernacula, ſive loca: vel ipſam Crucem, cui Chriſti pedes confixi ſunt, & in pſalmo 98. r *ſcabellum pedum* appellabatur.
r verſ. 5
Addit Hugo venerationem beatæ Virginis, quæ fuit *Dei tabernaculum*, in ipſa incarnati, & *locus pedum ejus*, ideſt, divinitatis & humanitatis.

Introibimus in tabernaculũ ejus.)] Hieronymus, *introibimus in tabernacula ejus*. Sed apud Trevetum, Fabrum, Victorium, *intremus*. Verbum Hebræum cum littera paragogica in fine eſt נבואה *naveah* futuri temporis, quo uti ſolent Hebræi pro imperativo. LXX. hìc ponunt εἰσελθώμεθα ſubjunctivi modi, ut & ſequenti membro προσκυνήσωμεν, *adoremus*; licèt aliqui codices habeant in indicati-
D vo modo εἰσελευσόμεθα & προσκυνήσομεν. In vetere Pſalterio, *intravimus in tabernacula ejus*: apud Auguſtinum correctionem, *introibimus in tabernaculum ejus*; apud Proſperum, *intrabimus in tabernaculum ejus*: apud Hilarium, *in tabernacula ejus intrabimus*. In Romano Pſalterio Fabri, *introivimus in tabernaculum ejus, & adoravimus*, quo modo etiam legit Arnobius. Sed Pſalterium Vaticanæ Baſilicæ non differt hac in parte à noſtro, ut nec Ambroſianum. Caſſiodorus habet, *introivimus in tabernacula ejus, & adoravimus*. Ita quoque Paulinus ſ inſerens
ſ epiſt. 34
conjunctionem (*&*) *adoravimus*. Plurali numero ſunt *tabernacula*, tum Hebraice משכנות *miſcheneth*, tum Græce σκηνώματα. Verſu autem quinto, in eodem numero erat nomen Hebræum, ſed in ſingulari Græcum, Latinumque. Hilarius legens hìc plura tabernacula, prius autem unum, rationem diſcriminis reddit, quoniam ſunt una Apoſtolorum Eccleſia, plures Eccleſiæ, & multa tabernacula; ſed eadem Dei requies in pluribus eſt, Græci, ut Euthymius, plura tabernacula exponunt, aut more Hebræorum pro uno, ideſt, pro templo, aut propter varias templi aulas, ſive partes, ſive porticus & atria. Vide in alio Pſalmo t; *quam dilecta tabernacula tua*
t pſ. 83. 1
Domi-

Domine virtutum, concupiſcit & deficit anima mea in atria Domini.

Adorabimus in loco ubi ſteterunt pedes ejus.) Modo monui alios legere in præterito, *adoravimus*. Arnobius legit quoque, *in locum*, prout & Græca ſonant εἰς τὸν τόπον. Hieronymus, *ſcabellum pedum ejus*: quæ verba ſunt
a verſ. 5.
etiam in Pſal. 98. a juxta noſtram translationem: Hebræa vero eadem quæ hic, nempe להדם רגליו *lehadom raglau*. Græca τῷ ὑποποδίῳ τῶν ποδῶν αὐτοῦ: pro quibus hic legimus, εἰς τὸν τόπον οὗ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ. Ex dicto Pſ. 98. petenda, quæ huc faciunt, quid ſit *ſcabellum pedum Domini*, & quo pacto adoratum cenſeatur ſive phraſin Hebræam reddamus *adorare ſcabellum, & locum*, ſive *adorare ad ſcabellum & locum*, quæ poſterior tranſlatio placet ſola Hæreticis, ut probent creaturam adorari non
Pro imaginum adoratione facit hic locus.
poſſe. Ibi ſatis factum eſt ipſis; quos hic non pudet in ferrea illa ſua catena paterculos Concilii Nicæni ſecundi b appellando reprehendere, quod hinc pro imaginum argumententur adoratione: vel quod idem eſt, ex Pſalmo 98. c De ſcabello pedum Domini conſule præterea
b Action. 6.
c verſ. 5.
d in c. 1. 1.
Delrium noſtrum in Threnos Jeremiæ d, ubi Propheta hic lamentatur Dominum *non eſſe recordatum ſcabelli pedum ſuorum*. Adhæret opinioni, quam nos ſequimur, de arca, ut *ſcabellum pedum Domini* dicatur hoc loco; & in Pſalmo 98. non Urbs Jeruſalem, non templum, niſi ratione arcæ, non terra vel univerſa, vel etiam Judæa. Denique nil eſt neceſſe admonere, quod Chryſoſtomus facit, & alii Græci, humano more hic Dei tribui ſtatum, & pedes, ut auditorum hebetudini condeſcendatur.

Verſ. 8.) Surge Domine in requiem tuam: tu, & arca ſanctificationis tuæ.

Senſus loci.
INducitur nunc, poſt inventum templo locum, aut etiam poſt jam conſtructum à Salomone ipſe, populuſve, more, quodam poetico invitans Deum, ut cum arca in qua, & per quam ſanctificari ſolebat ab aliis, & ſancta reddere oracula, & intra ſe res ſanctas continebat, exſurgat veluti de hoſpitio, ac de humiliore loco, & in paratam habitationem ingrediatur, ubi firmiter conſideat & requieſcat, non amplius huc illuc peregrinaturus & vagaturus, nec de loco in locum tranſiturus. Salomon, cui David hunc veluti compoſuit Pſ. quando intulit arcam in templum, recitavit iſtum, & ſequentes duos verſus, paucis mutatis, ut poſtea videbimus. Non-
e Villalp. to. 3. in Ezech. p. 1. l. 1. c. 14.
f Gen. 9. 27.
nulli e putant quum Noe dixit f, *Deus habitet in tabernaculis Sem*, intellexiſſe de fixa habitatione iſta in templo Jeroſolymitano, quia civitatem illam Sem primus ædi-
Senſus myſticus.
g Epiſt. 16.
ficavit. Myſticè, omiſſo accommodationis ſenſu pro dedicatione cujuſvis Eccleſiæ noſtræ, in quo Paulinus g hunc uſurpat locum, poteſt ad geſtationem publicam Euchariſtiæ commodiſſime referri. Hilarius, creditusque Hieronymus volunt eſſe orationem ad Chriſtum, ut qui explevit juramentum, reddit votum, jam invenit locum Deo, produxitque ex latere ſuo Eccleſiam, exſurgat ab inferis, revertatur in tabernaculum, abiens in requiem quum aſſumto corpore, quo divinitas regebatur, & à quo verba vitæ, cœleſtis panis, via, veritas & vita nobis oſtenſa eſt. Hilarius autem antitheſin hujus arcæ ponit cum arca veteris teſtamenti, quæ intus foriſque aurea erat, tabulas legis continens, & manna; adde & virgam cum Brunone. Idem fere Auguſtinus, & alii docent, nempe dicere corpus Chriſti myſticum capiti ſuo, ut Chriſtus poſt dormitionem mortis, ſurgat in requiem æternitatis, & hanc ipſam communicet membris ſuis, quæ dicantur arca ſanctificationis Deo, tùm per incarnationis veritatem, tùm per gratiæ electionem; & in perſona mediatoris Dei, hominumque *Chriſti Jeſu*, intelligatur altare propitiationis, arcaque ſacrificii & doctrinæ. Opponit adhuc Auguſtinus hanc arcam Eccleſiæ, arcæ Noe, non ſolum teſtamenti; ſed & alterius meminit expoſitionis, ut arca ſumatur pro corpore Chriſti, cum quo exur-
h hom. 20. in Ezech.
gat, ut id palpent, qui non credebant. Gregorius h explicat, quod exſurrexit Dominus in requiem ſuam, quum carnem ſuam de ſepulchro ſuſcitavit, poſt hunc quoque exſurgit & arca, quia reſurgit Eccleſia. Aliquot aliis ſcripturæ locis demonſtrat reſurrectionis noſtræ cum Chriſti reſurrectione conjunctionem & ſocietatem. Videtur Pau-
i Hebr. 4. 10 10.
k verſ. 11.
lus i eodem reſpexiſſe; diſputans de requie Chriſti, & ad eamdem nos invitans, dum tractat ſententiam illam Pſ. 94. k, *ſi introibunt in requiem meam*. Videri poteſt Da-

A vid ut in 67. Pſalmi primis verbis, ita in iſtis, alluſiſſe ad elevationem arcæ, quæ quum fiebat proferebantur. Similia l illis ex illo alio Pſalmo, à quibus & iſta parum dif-
l Num. 10. 37
ferunt; quaſi nimirum ſit invitatio quædam Chriſti ad reſurgendum. Euthymius interpretans de Chriſto; comparat cum arca ex incorruptibilibus lignis fabricata, & puriſſimo auro inaurata: ut illis reſpondeat corpus & humanitas, huic divinitas, quæ illam veluti deificabat per unionem ineffabilem veri Dei. Hugo applicat ad aſſumtionem Beatæ Virginis poſt aſcenſionem Chriſti. Com-
Comparatur B. Virgo arcæ fœderis.
parat porro illam cum arca fœderis, eo quod in ſe continuerit Chriſtum, in quo erat manna miſericordiæ & tabulæ ſapientiæ ac ſcientiæ: ſanctificata vero eſt tum præſentia ejuſdem Chriſti: tum ex utero matris per mundationem (melius per præſervationem) ab originali peccato, tum ſacrificiis & oblationibus, quibus aliæ mulieres ſanctificantur loco circumciſionis, quando fomes diminutus eſt, (longe melius jam inde à prima ſanctificatione, quum præſervata eſt ab originali, fomite quoque caruiſſe intelligitur) tum in conceptione filii ſui, quo
B tempore fomitem prorſus extinctum ait; ego vero, jam antea, ut prædixi. Arcam hic etiam pro beata Virgine Ayguanus accipit. Juvenalem Jeroſolymorum Antiſtitem Glycas m refert de ejuſdem differentem reſurrectione & aſſumtione, hoc ipſo teſtimonio confirmaſſe, (Nam
m 3. p. annal.
quia notat David eam, quæ Chriſtum utero ſuo geſtaſſet, ac illam ipſam ob cauſſam arca ſanctitatis eſſet, atque nuncuparetur, eodem pacto reſurrecturam è ſepulchro, quo & natus ex ipſa Chriſti Dei Filius, & Deus reſurrexit; idcirco non abs re conſimilem utriuſque reſuſcitationem ex mortuis multo ante quaſi pictura quadam expreſſit, *Surge Domine, &c.* Quapropter hac quidem in parte amplius heſitare noli.) Sic apud Glycam Juvenalis. Eadem perſtringit Niceph. n Calliſti. Petrus item Gala-
n 2. hiſt. c. 13.
o lib. 7. c. 10.
tinus o utitur eodem teſtimonio pro Deiparæ reſurrectione. Videtur adhunc ipſum locum alluſiſſe Liturgia Græca, quæ creditur Chryſoſt. in qua eſt, (Gabriele dicente tibi, Virgo, Ave, cum voce incarnatus eſt omnium Deus in te, ſacroſancta arca, ut dixit juſtus David. Ubi aliud innuitur, nempe Davidem hic de myſterio incarnationis
C intellexiſſe, ut *ſurget Deus* per eam *in requiem ſuam*, requieſcendo in arca ventris Virginalis ſanctiſſimi. Grego-
p ſerm. 1. de Annuntiat.
rius Thaumaturgus p diſerte hoc tradit: nam recitatis his verbis, ſubdit, vere beatam Virginem eſſe arcam ſanctiſſimam, intrinſecus & extrinſecus, deauratam, quæ univerſum ſanctificationis theſaurum ſuſcepit. Invitat vero Dominum, ut ſurgat ex ſinu Patris, ad erigendum collapſum primi parentis genus. Copioſius verſat eumdem ad idem locum Heſychius q Presbyter Jeroſolymitanus; &
q homil. de Deipara.
requiem Domini ait eſſe in Bethelem, in ſtabulo, in faſciis; Virginem Deiparam eſſe arcam, quia ipſe eſt gemina. Alia ratione alii minoris nominis recentes Auctores dirigi ſermonem volunt accommodatitie ad Chriſtum, ut adhuc incluſus intra uteri materni arcam ſurgat & exſurgat cum eadem arca, *in requiem ſuam*, quæ eſt benefacere, & purgandis vacare peccatis: ut ſcilicet Joannem intra matris quoque ventrem incluſum viſitans, una cum Maria matre, purget atque ſanctificet: Sacerdotes vero etiam induat juſtitiam, nempe Zacharias, & Sancti exultent, nimirum idem, & Eliſabeth, ac infans ipſe Joan-
D nes, qui exultaſſe ſcribitur in gaudio, adhuc exiſtens in utero r. Plura per otium, ſi quis eo fruitur, de varia com-
r Luc. 1. fere toto.
paratione ex arcis Noe, atque fœderis huc accerſat.

Surge Domine.) Alii, *exſurge*, vel *conſurge*. In Paralipomenis ſ, *nunc igitur conſurge Domine Deus*. Utrobique
ſ lib. 26. 41.
eſt קומה *kumah*, & ἀνάστηθι. Videtur autem importari ea phraſi, ut firmiter ſtatuat Deus, & quamprimum maturet intra templi adyta ſtabilem ſibi, arcæque, ſedem collocare.

In requiem tuam. Ab eodem formantur verbo נוח *nuach*, nomen hujus loci מנוחה *menuchah*, & in Paralipomenis nomen plane ſimile eidem verbo, nempe etiam נוח *nuach*; unde Patriarchæ Noe nomen נח *noach* Græcum nomen ibi eſt κατάπαυσις hic ἀνάπαυσις hoc loco Paraphraſtes vertit, *pone in domo hoſpiti ejus quietem tuam*. Et ſecundùm tranſlationem Nebienſis, *pone in domum hoſpitii mei quietem tuam*, nempe in domum hoſpitii mei, quam conſtruxi tibi. Idem verba illa Noe t, *Habitet in*
t Gen. 9. 27.
tabernacula Sem, exponit, *habitet gloria ejus*, quæ gloria ſolet Arcam ſignificare. Quamquam plures exponunt de Japheth, quem ita Deus dilatet, ipſemet Japhet habitet poſtea in tabernaculis Sem: ſignificetur autem, ut Gen-
tes,

tes, quarum fere omnium parens eſt Japheth, in una tandem coeant Eccleſiam cum Judæis, qui ſunt poſteri Sem.

Tu & arca ſanctificationis tuæ.) Hieron. *fortitudinis tuæ*: quod habetur etiam in Latina editione vulgata Paralipomenon *a*, & utrobique id ſignificans עזך *huzzeka*: licet his τοῦ ἁγιάσματός σου, ibi ſit τῆς ἰσχύος σου. Meminit Chryſoſtomus hoc etiam ipſo loco nonnullos ita legere, alios τοῦ κράτους σου, *potentia tuæ*. Idem autem utramq; lectionem, hoc eſt, noſtram, & illas, alias, quæ idem valent, veram docet eſſe, quoniam illinc ex Arca, ſive templo, tradebatur ſanctitas; & quæ erant ei impoſitæ litteræ, nempe Decalogi leges, erant & ſanctitatis effectrices & roboris. Magnam præterea, inquit, potentiam Deus per Arcam, ac ſæpe oſtendit; ut quando capta eſt ab Azotiis, quando dejecit ſimulachra: quando eos, qui ceperant, percuſſit: quando ea reddita, ut plaga ceſſaret *b*, effecit. Adde, quando percuſſus eſt Oza *c*, quando Bethſamitæ occiſi *d*; quando ſub Joſue aquæ Jordanis converſæ retrorſum *e*; quando ſub eodem corruerunt muri Jericho *f*. Efficiebant hæc omnia fortitudinis ac potentiæ Dei ſigna, ut Deum omnes timerent, honorarent, ſanctificarent. Bethſamitæ quidem, quum propter Arcam à ſe curioſius viſam interficerentur, dicebant *h*. *Quis poterit ſtare in conſpectu Domini Dei ſancti hujus?* Chaldaicè, *ante Arcam Domini Dei ſancti hanc?* hoc autem loco, *& Arca, in qua eſt lex tua.* Vera ſanctitas fortis eſt, veramque probitatem à viro, viribuſque denominant, ſicut ἀπὸ τοῦ ἄρεως ἀρετὴν *à Marte virtutem*, quæ maſcula eſt; quamvis nominis & formæ fœmininæ, ut aliquoties obſervat Philo. Denique ſancti ſunt, ut recte Richardus Cenomanus notat, qui amore Dei firmiter roborati ſunt: & *ſanctum* Latinè dicitur id, quod firmum eſt. *Quum elevaretur Arca, dicebat Moyſes; Surge Domine, & diſſipentur inimici tui, & fugiant, qui oderunt te, à facie tua. Quum autem deponeretur, ajebat: Revertere Domine ad multitudinem exercitus Iſrael i.* Invitatur hoc loco ſimilibus verbis Deus: ſed ad requiem veluti propriam, multo magis ad requiem populi, & ad pacem, atque animorum conjunctionem, qua fixus Arcæ locus magis conciliare poterat.

a lib. 2. c. 6. 4
b 1. Reg. 5 ferè toto
c 2. Reg. 6. 7
d 1. Reg. 6. 19
e Joſue 3. 16
f cap. 6. 20
h 1 Reg. 6. 20
i Num. 10. 35. 36

Verſ. 9.) Sacerdotes tui induantur juſtitiam, & Sancti tui exultent.

Senſus loci.

Illata jam in templum Arca, vel quum inferretur, vel ut melius ac religioſius inferretur, oratio Salomonis, aut populi etiam totius hæc futura fuiſſe prædicitur, aut etiam præſcribitur; ut pro Sacerdotibus & Levitis tùm Arcam geſtantibus, tùm eam feſtive deducentibus in pompa, petatur juſtitiæ plenitudo, & ſanctitatis exultatio, divinæque laudis celebris uſurpatio, cum gratiarum videlicet actione ac deprecatione ſolemni pro ſe, & populo. Indumentum juſtitiæ, quam interpretantur Chryſoſtomus τὴν ἁγιστείαν, τὴν ἱερωσύνην, τὴν λατρείαν, *cultum ſanctum, ſacerdotium, ſacrum obſequium*: & Nicephorus una cum primo & ſecundo nomine, τὴν κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτείαν, *adminiſtrationem juxta Evangelium*, ducta metaphora à veſtibus, quæ tegunt turpitudinem, ornant, diſtinguunt ab aliis: denotat nihil apparere in Sacerdotibus indecorum debere; ſic autem eos ornatos eſſe ſanctitate oportere, ut dignoſcantur à ceteris, nec dici poſſit k, *Sicut populus, ſic Sacerdos*; ſed *Omnes, qui viderint, glorificantes Patrem eorum, qui in cælis eſt* l, *cognoſcant illos, dicantque; Quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus* m. Significatur item neceſſe eſſe, ut Sacerdotes, quorum *de ore lex requiritur, & ab eorum labiis ſcientia* n, non verbis tantum prædicent ac doceant juſtitiam, ſed ita illam intus, & in corde retineant, ut foras eamdem proferant geſtu ipſo, & habitu corporis, cunctiſque geſtis & operibus. Quod ipſum veſtium ſacerdotalium forma certa deſignat & in vetere & in novo Teſtamento, ut oſtendunt poſt Hieronymum o, & Arnoldum p Abbatem Bonævallis, & alios multos, quos citat Alphonſus Torres in inſtitutione Sacerdotis q, qui de templi omni cultu, apparatuque, ut Ribera noſter, & de ritibus Eccleſiaſticis, diſputant. Gregorius r quidem docet, apte tintinnabula veſtimentis Sacerdotis inſerta deſcribi ſ, quia veſtimenta illius nihil aliud ſunt, quam recta opera, juxta loci præſentis teſtimonium: & quod innuebatur, vitæ viam cùm linguæ ſonitu ipſa quoque bona opera Sacerdotis clamare debere. Grevæus t argumentans, ſi damnatur abſque veſte nuptiali quivis intrans ad convivium nuptiale u, A multo magis damnandum Sacerdotem, qui eſt ſponſi amicus, & paranymphus, declarat Camiſiam pro pœnitentia, Amictum pro fide, Albam pro juſtitia bonorum operum. Zonam pro pudicitia & temperantia; Orarium ſive Scholam pro prædicationis doctrina & prudentia. De illis ſigillatim, & copioſe: & citatus Arnoldus ait, quæ de veſtibus dicuntur, ad inviſibilia juſtitiæ ornamenta nos mittere, de quibus canatur hoc loco, & apud Eſaiam x, ſub perſona Chriſti, quum nominatur *juſtitia cingulum lumborum & fides cinctorium renum*. Cæſarius Arelatenſis y hæc indumenta merita vocat, quibus in cœlo reſpondeat tunica lucis æternæ. Hugo in commentario tractat myſticè de octo generibus veſtium legalis Sacerdotis, accommodans ad veſtes Evangelii. Utere otio ad legendum.

k Oſeæ 4. 9
l Matt. 5. 16
m Eſa. 61. 9
n Mal. 2. 7
o ep. ad Fabiolam
p de ſeptem verb. Dom. circa ult.
q cap. 3 §. 2.
r 2. p. paſt. c. 4. & l. 1 ep. 24. & citatur in Concil. Aquiſgr. cap. 24.
ſ Exo. 28. 32
t ſerm. 293.
u Matt. 22. 11. 12.
x cap. 11 5.
y homil. 1.

Hæc vero ad myſticum præſentis loci ſenſum pertinent. Juxta quam rationem ſenſus myſtici per modum deprecationis prædicitur hic fore, ut poſt aſcenſionem Chriſti, Spiritu Sancto miſſo, regale ſacerdotium induatur fide; quia juſtus ex fide vivit: omnique ornetur virtute; cum gratia juſtificante, præterea exultet ſpe reſurrectionis, B quæ præceſſit in Chriſto capite. Ad hunc fere modum Latini, & Hilarius, quique dicitur Hieron. addunt ex Apoſtolo z thoracem juſtitiæ, ſive loricam, quam vocat etiam *loricam fidei & charitatis* a, enumerans alia arma b, quæ item nominat *arma lucis* c: nec dedecent Sacerdotem, qui dux eſt in hac militia ſpirituali, extra quam ullus eſt, niſi qui hic vivere deſinit, quum ipſa vita ſit militia d. In ſolemnibus jejuniorum precibus eum oratur pro omnibus Eccleſiæ ordinibus, attribuitur hic verſiculus ſacerdotali, quem plurimi refert munere ſuo rite fungi, & iis ornari virtutum veſtibus, quas prius indicavi per ſacras deſignari: & quas denotare præterea poteſt longum & latum pallium, vel toga, ut ſcilicet juſtitia undiq; Sacerdotes repleantur. Digni vero ſunt muneri ſuo non ſatisfacientes, ſed eos imitantes Sacerdotes, quos deſcribit Ezechiel e, ea pœna, quam apud ipſum Deus comminatur, ut *non appropinquent ad illum, nec fungantur ſacerdotio, nec accedant ad omne ſanctuarium juxta Sancta ſanctorum; ſed ſint dumtaxat janitores domus ejus.* Recte contra Petilianum Auguſtinus f, ut ſit quiſque verus Sacer- C dos, oportere ſcribit, ut non ſolo ſacramento; ſed juſtitia quoque induatur, ſicut hìc habetur, qui autem ſolo ſacramento Sacerdos eſt, ſicut fuit Pontifex Caiphas, perſecutor unius & veriſſimi Sacerdotis; quamvis ipſe non ſit verax, quod dat tamen verum eſſe, ſi non det ſuum, ſed Dei. Sed & Gratianus in diſtinctione 40. præfatur, ornamenta Epiſcopalia virtutes debere intelligi, quæ à Domino repromittuntur hìc paullo poſt g, *Sacerdotes ejus induam ſalutari*: id ſignificaſſe varias veſtes Sacerdotis legalis, quod nempe multimodis virtutibus debeat ſplendere vita Pontificis, ut gradui conferat decorem, quem ab eo non accepit: cum non loca, ſed vita & mores ſanctum faciant Sacerdotem; & ex ſuſcepto officio non licentiam peccandi, ſed neceſſitatem bene vivendi ſit aſſequutus. Memoriæ cauſſa juverit carmen h hic recitare de myſtica indumentorum ſacerdotalium ſignificatione,

Tu quicumque voles Miſſam celebrare Sacerdos,
Sis memor, & tota devotus mente revolvas,
Qualia ſit Chriſtus pro te certamina paſſus:
Velatum capite, & deriſum ſignat Amictus:
D *Linea veſtis item, quod ſit deſpectus in alba:*
Vincula ſignificant fera, tortaque Zona, Manipulus:
Eſt Stola imago Crucis, quam humeris geſtavit Jeſus.
Cernis Amictu, atque inde quater tu cernis in alba,
Signa terebrati capitis, manuumque pedumque,
Purpurea ſpectans Caſulam, veſtis memor eſto,
Ut rubro fuerit perfuſus ſanguine Chriſtus.
Cumque Sacerdotem ad aram cernis properantem,
Tunc volvas animo memori, ut conſcenderit ultro
Calvariæ montem moriturus de Cruce pro te.

Signa in Amictu, & quater in alba ſunt aſſutæ panni partes, ut ſolent Clauſtralium ſacræ veſtes eſſe. Lege præ ceteris Joannem Stephanum Durantum i de hoc argumento.

Senſus myſticus.
z Epheſ. 6. 14
a 1. Theſſ. 5. 8
b Utrobique
c Rom. 13. 12
d Job. 7. 1.
e cap. 44. 13.
f lib. 2. c. 30. & habetur 1. q. 1. c. Dominus.
h verſ. 16.
Carmen de myſtica indumentorũ ſacerdotalium ſignificatione.
h apud Nicolaum Auriſicum de dignit. Cleric. ex incerto Auctore.
i de ritibus Eccleſ. c. 9.

Sacerdotes tui induantur juſtitiam.) Chaldaicè, *veſtes juſtitiæ*. Parum refert, quod Romanum Pſalt. & quidam. Enarratores habeant activè, *induant*, & quod alii juxta Hebr. ילבשו *ilbeſciu*, & Græcum ἐνδύσονται futuri temporis exponant, *induentur*. Nam, ut ſæpe monui, futurum ſervit imperativo. Meminit Chryſ. alios tranſtuliſſe in imperativo, ἐνδυσάσθωσαν, *induantur*: vel ἀμφιεσθήτωσαν *circumveſtiantur*. Apollinarius expoſuit optativè πυκάσαιντο,

ornentur. Denique Nicephorus notat hic dictum ἐνδύσονται, ἀντὶ τοῦ ἐνδυσάσθωσαν. Phraſis autem ipſa occurrit jam prioribus in Pſ. aliquoties: & huic gemina prorſus extat in Job a, *Juſtitia indutus ſum, & veſtivi me ſicut veſtimento & diademate, judicio meo*. Gloria quippe uniuſcujuſque, ait Gregorius b, juſtitia eſt: ſicut veſtimentum tegit à frigore, ita juſtitia munit à morte. Unde non immerito juſtitia veſtimento comparatur, quum per Prophetam dicitur, *Sacerdotes tui induantur juſtitia*, explicat verba Job c, *Spoliavit me gloria mea*. In Paralipomenis d legitur. *Sacerdotes tui, Domine Deus induantur ſalutem* תשועה *theſciuhhah*, σωτηρίαν: & hic paullò poſt e Deus veluti promittens exauditurum ſe præſentem orationem, ait; *Sacerdotes ejus induam ſalutari* ישע *jeſciahh* σωτηρίαν, ideſt, *ſalutem*; pro qua hoc loco eſt צדק *tſedek*, δικαιοσύνη, *juſtitia*. Eſaias f de ſeipſo ſcribit, utrumq; conjungens, atque id etiam quod habetur ſequenti membro; *exultabit anima mea, in Deo meo, quia induit me veſtimentis ſalutis & indumento juſtitiæ circumdedit me*: ubi pro *indumento juſtitiæ*, ponunt LXX. χιτῶνα εὐφροσύνης *tunicam lætitiæ*. Quare non mihi diſplicet, ut ſacerdotes indui juſtitiam intelligamus etiam cum Agellio, atque ſalutem, totos veluti ambiri & circumamiciri laude divinæ juſtitiæ, ſalutiſque per eum collatæ, ut ſit *vox exultationis & ſalutis* g, in ore ipſorum; ut eorumdem *os annuntiet juſtitiam Dei, totaque die laudem illius* h, ut quidquid in miniſterio ſacro dicunt & agunt, reſonet ac repræſentet juſtitiam & ſalutem divinam, ut quæ geſtant, quibuſque induuntur, has ipſas res exhibeant: ut omni quidem virtute ſacerdos ſit præditus, quam juſtitia ſæpe ſignificat, ſed nominatim meminerit ſe miniſtrum *ſacrificii juſtitiæ* i, quod perfecit Chriſtus in Cruce, & repeti voluit incruente in Miſſa; & idcirco ſtudeat conformari paſſione Chriſti, eamque induere & Chriſtum totum k, qui *factus eſt nobis juſtitia* l; ut pro ſua quoque parte ſtudeat tamquam Eccleſiæ miniſter, cum Paulo * quod item admonet Ambroſius, m, adimplere in corpore ſuo ea, quæ deſunt paſſionum & tribulationum Chriſti pro Eccleſia, non tantum pro ſe ipſo; ſicque adimpleatur omnis juſtitia non tantum in capite & à capite Chriſto n, verum etiam à corpore membriſque myſticis. Subtilis demum ac probabilis expoſitio eſt Treveti, ut ſacerdotes induantur juſtitiam, ita ut faciant ſacrificia ſecundùm legem. Quod nos de noſtris diceremus juxta ritus, & ceremonias in rubricis, quas vocant, præſcriptas: id autem quod ſequenti membro habetur, poſſet referri ad alacritatem in perficiendo officio omni divino & ſacrificio.

a cap. 29. 14.
b 14. moral. c. 16. vel 19.
Juſtitia merito veſtimento comparatur.
c cap. 19. 19.
d lib. 2. c. 6. 41
e verſ. 16.
f c. 61. 10.
g Pſ. 117. 15.
h Pſ. 70. 15.
i Pſ. 4. 6. Pſ. 50. 21.
k Rom. 13. 14. Gal. 3. 27
l 1. Cor. 1. 30
* cap. 4. 1.
m in Pſ. 37.
n Mat. 3. 15
Treveti expoſitio ſubtilis.

Et ſancti tui exultent.) Hieron. *& ſancti tui laudent*: ſed Trevetus recitat, *& miſericordes tui laudent*; ideſt, inquit, qui exercent miſericordiam. Eodem pacto refert idem auctor ex Hieron. in Pſ. 4. o *mirabilem reddidit Dominus miſericordem ſuum*, immò & Faber, ubi legimus, *mirificavit Dominus ſanctum ſuum*. Ibi dixi de nominibus חסיד *chaſid*, & ὅσιος, quæ hìc etiam extant; utrumque ſignificare & *ſanctum*, & *miſericordem*. Hoc loco poſſumus intelligere vel eoſdem ſacerdotes ac Levitas ſanctificatos Deo ἀφωσιωμένους: vel populum reliquum, qui totus cenſebatur peculiariter dicatus Deo, tamque ſæpe *ſanctus* cognominatur p: & præterea filii ſanctorum, q, *ſemenque ſanctum* r. In novo etiam Teſtamento Chriſtiani crebro cognominantur *ſancti, genſque ſancta*. Ceterum lib. 2. Paralipomenon ſ habetur, *& ſancti tui lætentur in bonis*. Ubi eſt idem nomen חסידים *chaſidim*, quod hoc loco: ſed ישמחו *iſmechu*, *lætentur*, pro ירננו *jerannenu*, *exultent*, aut *cum clamore laudent*, ſcilicet בטוב *battov in bono*, ſeu *in bonis quæ acceperunt, pro illis agendo gratias ſimulque tùm laudando, tùm invocando*. Ibidem Græcè ſicut hic, ſunt ὅσιοι: ſed εὐφρανθήσονται ἐν ἀγαθοῖς, quod hic uno verbo ἀγαλλιάσονται. Quod autem futura per imperativa reddita ſint, jam dixi priore membro nihil intereſſe, ac ſatis frequenter fieri. Perinde quoque eſt, an dicamus, *exultent*, an, ut vetus Pſalt. Hilarius, Auguſt. Proſper, *lætentur*. Plurimi refert exemplum ſacerdotum: & quum *inebriantur anima ipſorum pinguedine* ſpirituali, *populus boni* ejuſdem generis *adimpletur* t: & *ex presbyteris in populo pendet anima aliorum* u. Pinguiſſima ſacrificii pars poſt eam, quæ offerebatur Deo, ſacerdotis erat: deinde populus etiam epulabatur. Ad eumdem modum deceret primitias ſpiritus in ſacerdotibus noſtris eſſe, quemadmodum fas eſt iis quotidie corpore & ſanguine Chriſti ſaginari: inde vero in populum Chriſtianum derivari, eique communicari ſpiritualium gratiam gaudiorum.

o verſ. 4.
p Deut. 7. 6. c. 14. 21. c. 26. 19. cap. 28. 9
1. Reg. 2. 9.
Pſ. 78. 2.
q Job. 8. 5.
r 1. Eſdr. 9. 2
ſ cap. 6. 41.
t Jer. 31. 14.
u Jud. 8. 18.

A *Verſ. 10.*] Propter David ſervum tuum, non avertas faciem Chriſti tui.

Senſus loci.

Quemadmodum prius orandi formula præſcripta eſt, præſertim pro ſacerdotibus: ita hic pro Rege præſcribitur, viderique poteſt ipſemet David orare loquens de ſe in tertia perſona, ſuaque merita allegans: aut Salomon pro ſe, per merita patris ſui: ſicut & in templi dedicatione hæc eadem verba orans legitur uſurpaſſe x. *Domine Deus meus ne averteris faciem Chriſti tui. Memento miſericordiarum David ſervi tui.* Petit autem David pro ſe, prove filio ſuo Salomone, aut Salomon etiam pro ſe, aut alius, ſive populus univerſus ex captivitate rediens cupienſque templum præſertim reſtitui cum Rege ex ſemine David, ſive quis particularis pro Rege vel Principe: ut Deus habens rationem Davidis *viri ſecundùm cor ſuum, quique fecit omnes voluntates ejus* y: & auctor fuit condendi adeo magnifici templi, & promiſſiones tam amplas retulit poſteris, regnoque toto, *non avertat faciem Chriſti* B *ſui*, ideſt, Regis vel Davidis, vel ejus, qui ſucceſſit Davidi, ac in Regem pro eo unctus eſt, vel ſuccedere ac ungi deberet; neque permittat, ut à divino ſuo conſpectu recedat confuſus, ſicque avertere faciat faciem illius à ſe, ut libere, fidenter, hilariter venire in conſpectum ipſius non audeat. Quod ſi Salomonem orare affirmemus, credere poſſumus non tantum poſtulare, quod ad ſe unſi, familiam, regnum pertinerent, ſed quæcumque in bene longa illa oratione continentur, quam habuit dedicans templum. Nam poſt multa ſic demum clauſulam legitur appoſuiſſe, in qua ſunt iſtius Pſalmi verſus priores duo, & hic quem explanamus: *Nunc* z, *igitur conſurge Domine requiem tuam.* Myſticè Hilarius & ſectator abbreviatorque illius creditus Hieronym. orari ſentiunt: *ne Deus avertat* à ſacerdotibus & ſanctis ſuis, de quibus actum eſt præcedente verſu, *faciem Chriſti ſui*, hoc eſt, illuminationem gloriæ divinitatis, *propter David ſervum ſuum*, ideſt, propter aſſumti à Deo, (qui dicitur ſecundùm divinitatem Chriſtus & David, ob corporis carnem) corporis ſacramentum, de quo illi lætantur & exultant. Se- C ctatores Auguſtini Proſper, Caſſiodorus, Haimo, Hugo volunt hoc dici Deo Patri ab Eccleſia, ſupplicante ut meminerit promiſſionum ſuarum in domum David: ne omne Iſraeliticus genus pereat, propter facinus impiorum. Unde ex iis fuerunt Apoſtoli, plurimi fideles, multi martyres: non pauci Doctores: & pro illis oravit Chriſtus in Cruce. Remigius, Pampolitan. Brunus ajunt poſtulari per merita Chriſti, ut ſacerdotibus concedatur indui juſtitia, & ſanctis exultare de innocentia, ſicque ſint conformes Chriſto in facie, ideſt, in pulchritudine virtutum, & illam non ſinat averti per peccata. Valentia exiſtimat eſſe orationem pro futura incarnatione per merita Davidis manſueti, fidelis, devoti, & propter promiſſiones eidem factas cum juramento, quæ hic ſtatim ſubjiciuntur. In eadem ſententia eſt Irenæus a multis locis, ſimul complectens ea, quæ ſunt in ſequentibus verſibus. Tribuit id etiam Chryſoſt. Genebrardos: verum non reperio in Commentario Pſ. præſentis, ſed Euthymii. Toletus b autem noſter arbitratur ſenſum eſſe *propter David ſervum tuum*, ideſt, propter Meſſiam, cujus ego David ſum typus, *ne avertas faciem Chriſti tui*, hoc D eſt, auxiliare Salomoni, & cuſtodi unctum tuum, & filium meum. Recipi poteſt, ut ſenſus myſticus. Inde vero probari quoque poteſt, quod idem affirmat, nonnullos veteres Patres oraviſſe in nomine Chriſti, & habuiſſe notitiam, fidemque Trinitatis. Extendit rurſum Hugo eamdem orationem, quatenus ideſt Chriſtus appellatur nomine Davidis, ut propter Filium ſuum factum ſervum, Deus Pater *non avertat faciem Chriſti ſui*, hoc eſt, clementiam ſuam, à populo ſuo: ſed, ut in alio Pſ. c dicebatur *reſpiciat in faciem Chriſti ſui.* Rickelius explicat ut *propter David*, qui typicè Chriſtus eſt, *non avertat Deus faciem Chriſti*, ideſt, mentem Chriſtiani, ſed merito paſſionis, orationis, converſationis Chriſti veri, ſuſcipiat faciem Chriſtiani. Ceterum Valentia merito hic refellit illud Rabbinicum figmentum ac delirium, de quo dixi initio Pſalmi, & id Lyranus d recitans non rejicit: quando Salomon pervenit ad decimum tertium templi gradum, ipſas templi fores ſponte clauſas eſſe: tuncque veritum Salomonem, ne id accidiſſet propter patris peccata, prorupiſſe in hæc verba, quibus deprecabatur, ne Deus propterea faciem averteret à ſe Chriſto ſeu Rege ſuo, quem ſcili-

x 2. Paral. 6. 42.
y Act. 13. 22.
z 2. Paral. 6. 41. 42.
Senſus myſticus.
a l. 3. c. 9. 11. 12. 18. 27. 30
b in Joa. 16. annot. 31.
c Pſ. 13. 10.
Refellitur Rabbinicũ figmentum
d hic & in 3 Reg. 8. & in 2. Paral. 6.